RÁLÁTÁS

ZSÁKAI HELYTÖRTÉNETI – HONISMERETI, KULTURÁLIS TÁJÉKOZTATÓ
Évente négy számban jelenik meg. ISSN 1585-8677
Szerkesztő: Dankó Imre
Szerkesztőség. Művelődési Ház és Könyvtár. Zsáka, Rhédey Kastély.
II. Évfolyam 1. szám – 2001. Első negyedév

Szilágyi Imre: Zodiákus kép. Március. Linóleum metszet

DANKÓ IMRE

Joan Dragoş – Dragos János emlékezete

Az 1848-49-es szabadságharc és forradalom és az 1849. április 14-i Függetlenségi Nyilatkozat közelmúltbeli emlékünnepségei sok lehetőséget biztosítottak arra, hogy az emlékezések, az emlékünnepségek, az előadások és a különböző kiadványok sorában megemlékezzünk a szabadságharc-forradalom és a trónfosztás körüli idők fontos, de az érdeklődés központjából kikerült személyiségeiről, köztük Dragos János bihari, közelebbről belényesi 48-as országgyűlési képviselőről is. Sajnos, erre nem került sor és Dragos János neve csak néhány olyan esetben került szóba, ahol is egyszerűen nem lehetett kihagyni a kérdéses folyamat, esemény, fordulat megértése érdekében. Így jártam el én is, amikor az 1849. április 14-i trónfosztó országgyűlésről és a Nagytemplom kapcsolatáról írtam és különböző helyekről idézve megemlítettem, hogy az országgyűlést, mielőtt megnyitották volna eredeti helyén, a Kollégiumban, a nagy tömegre hivatkozva, Dragos János és Beszsze János képviselők azt indítványozták, hogy tegyék át az ülést a Nagytemplomba, ahol már sokan, nagy tömeg várja a tegnapról áthozott kérdésekben a döntést. Dragos indítványát elfogadva az országgyűlés, Kossuthtal az élen, átvonult a Nagytemplomba és ott kezdte meg az országgyűlést.[1] A Dragos János indítványára a Nagytemplomba áthelyezett országgyűlés aztán valóságos népgyűléssé változott. Ahol is Kossuth magával ragadó beszédének a hatása alatt mindenki elfogadta a Függetlenségi Nyilatkozatot, illetve a trónfosztást.[2]

Dragosról ennek az egyetlen mozzanatnak az alapján is láthatjuk, hogy az 1848-49-es mozgalmas idők aktív szereplője volt. Mint tudjuk 1848-ban a Bihar megyei Belényesi Kerületben, ahol korábban szolgabíró volt, országgyűlési képviselőnek választották. Ellenfelei szemére vetették, hogy eleinte a konzervatívokhoz húzott, de hamarosan a liberális fiatalsághoz csatlakozott és ott ki is tartott mindhaláig. A kormányt követte Debrecenbe s mint több más adatból, de élete további alakulásából is kitűnt, Kossuth környezetéhez tartozott. Hegyesi János, 1848-49 bihari történetének írója az országgyűlési képviselőválasztás kapcsán, a Pesti Hírlap cikkére hivatkozva azt írta Dragosról, hogy „Belényesben a jelöltek Csengery Imre és Dragos János voltak. Emerről a „Pesti Hírlap" ugyan azt jegyzi meg, hogy nincs egyéb érdeme, minthogy oláh, s azt állítja róla, hogy ő vezette 1845-ben a vármegye vérengző hajdúit az ellenzéki tagok legyilkolására. Dragos azonban az előbbi állítást megcáfolta a románság kibékítésére irányzott működésével s az utóbbiban foglaltakat pedig – ha igazak is lennének azok, – expiálta martyrhalálával.[3]

Dragos belényesi megválasztása nem volt zavarmentes. Minthogy a választással egyidejűleg a városkában óriási verekedés tört ki, aminek a során Dragos szállását is támadás érte, a választási bizottság a választást bezárta és újabb választás megtartására hívta fel az illetékeseket. Az új választást 1848. július 2-án tartották meg erős katonai „vigyázás" mellett. Ezen a választáson Dragos János győzött; ő lett a Belényesi Kerület országgyűlési képviselője.

„Dragos János nagysága helyzetfelismerésében rejlett" – írja róla Miskolczy Ambrus a köröskisjenői orthodox román egyházi zsinat (Sinodul orthodox romanesc de la Chisineu – Cris, 1849) iratait közreadó munkája bevezető tanulmányában.[4] Miskolczy ezt az értékelést az aradi román orthodox egyházmegye köröskisjenői zsinata (1849. március 17 – április 18) összehívása, előkészítése kozben kifejtett eredményes tevékenysége, majd pedig, mint a zsinat kormánybiztosi teendőit ellátó tekintélyes, közmegbecsülésnek örvendő, a szélsőségektől idegenkedő és óvó ember vívta ki magának. Ennek a zsinatnak, a lehető legrövidebben összefogott eredménye az volt, hogy megakadályozza az orthodox román egyházon belüli a szélsőséges álláspontjaikat érvényre jutni és közös elhatározással deklarálni, hogy az egyházban szükséges reformokat a magyar kormány, a magyar közigazgatás keretein belül, békés úton, kívánja megvalósítani. Ezen a nagyfon-

tosságú zsinaton részt vett Netyő Gábor laksági esperes is, Netyő Demeter zsákai orthodox lelkész testvére is. Dragos kormánybiztosi tevékenysége mind a románok, mind a magyarok körében nagyban növelte tekintélyét és mindkét fél részéről bizalmat élvezett. Dragos János kiemelkedő szereplése az Erdélyi Érchegységben kirobbant román felkelés (osztrák kezdeményezéssel Avram Jancu, Jovan Buteanu és Joan Dobra vezetésével dúlták fel, fosztották ki, égették fel, a magyar lakosságot pedig felkoncolták először Abrudbányán 1848. május 9-én; Zalatnát pedig 1848. október 23-án) és a magyar kormány (személy szerint Kossuth) közti, a békés megoldás érdekében vállalt közvetítés volt. Ennek a közvetítésnek a történetét, elemzését, tragikus kimenetelét sokan részletesen feldolgozták, Hegyi Mártontól[5] Miskolczy Ambrusig bezárólag. Mi itt, ebben a megemlékezésben Miskolczy Ambrus Erdély története III. kötetében közölt tanulmánya alapján foglaljuk összsze a történteket.[6]

A tavaszi hadjárat sikerei láttán „a román képviselők Debrecenben elhatározták az érchegységi román ellenállás és a magyart kormány kibékítését, hogy megkíméljék népüket egy várható katonai vereség súlyos következményeitől, ők maguk pedig nagyobb súllyal képviselhessék a román nemzeti igényeket. A közvetítő és békítő szerepét Joan Dragoş bihari képviselő vállalta, aki az aradi román orthodox püspökség és papság helyzetének közmegelégedésére szolgáló szabályozásával nagy tekintélyre tett szert."[7]

Dragos több utat is tett az érchegységbe, Abrudbányán, ahol a felkelők főhadiszállása volt, s ott Jancuék engedélyével még azt is sikerült elérnie, hogy a felkelő románok között előadásokat tartott a megbékélés érdekében. Útjairól, tárgyalásairól részben levelekben, részben Debrecenben élő szóban tájékoztatta Kossuthot, illetőleg a kormányt. Kossuth látva az eredményeket, megtette a maga ajánlatait. Jancuék Dragos közvetítésével hajlandók is voltak Kossuth feltételeit elfogadni, bár személyes tárgyalásokat kértek. Ennek létrehozása érdekében Dragosnak sikerült Jancunál elérni, hogy a tárgyalások idejére fegyverszünetet hiredessenek. Az a szerencsétlen és minden magyar történész, politikus által elítélt helyzet állt elő, hogy miközben Abrudbányán a tárgyalások a békefeltételek elfogadása felé vezettek, Dragos kétségbe esett intelme ellenére, az abrudbányai magyarság bántalmazásáról szóló álhírek hatására Hatvani Imre – ez a forradalmi harcos dicsőségére áhítozó ifjú – szedett-vedett szabadcsapatával, melynek java része környékünkről, Kokadról, Almosdról származott, május 5-én megtámadta a fegyverszünetet betartó román seregeket, majd be is vette Abrudbányát. Jancunak sikerült elmenekülnie, de Joan Bunteanu és Joan Dobra, a tárgyalások folytatásában bízva, ott maradtak.Hatvani azonnal elfogatta őket és Dobrát kivégeztette, Bunteanut pedig később, már menekülés közben gyilkoltatta meg. Jancu azonban összeszedve szétszórt, elmenekült csapatait hamarosan megjelent velük Abrudbánya alatt és bekerítve a rosszul vezetett és felszerelt magyar csapatokat újból elpusztította Verespatakot, Abrudbányát; és a maradék magyar lakosságot kiirtotta. Hatvani alig tudott elmenekülni és menekülése közben azt a végzetes hibát is elkövette, hogy a fogolyként magával hurcolt Joan Buteanut bosszúból kivégeztette. Ekkor következett be Dragos tragédiája is. Jancu és csapatai elfogták és árulónak vélve felkoncolták. Vagy ahogy Miskolczy Ambrus fogalmazta meg: „az árulónak vélt Dragost az a román tribun dobta oda martalékul lándzsásainak, aki az osztrák katonai vezető szakértő utasítására próbálta a nép bizalmatlanságát felszítani a békítési kísérlet ellen."[8]

Annak ellenére, hogy Hatvanit mindenki elítélte, akadtak védői is. Olyanok, akik ha teljességgel felmenteni nem is tudták, igyekeztek elfeledtetni. Ezek közé tartozott Hegyesi Márton is, aki elégikus hangon azt írta, hogy miután Hatvani „hadserege romjaival megmentette gyalázatos életét, Dévaról elvergődött Zarándba, s itt tehetetlen bosszúja kielégítéséül május 23-án az adott szó szentsége ellenére Buteanut Jószáshelyen kivégeztette, azután, mint a bolygó lidércfény a posványban, letűnt a szereplés szinpadáról."[9] Pedig erről szó sem volt. A Magyar Életrajzi Lexikon

szerint ugyanis Hatvani Imre Észak-Amerikába menekült, ahonnan 1850-ben visszatért, Erdélybe, hogy elégedetlenséget szítva felkelést készítsen elő. Azonban az osztrákok elfogták, bebörtönözték és a budai börtönben halt meg (1856. március 15) „anélkül, hogy vallomásaival társai közül valakit is elárult volna."[10]

Érdekes, hogy ugyanebben a lexikonban Dragost meg se említik, tudomást se vettek róla. Holott Dragos, mindenféle gyanúsítgatás, bizalmatlanság ellenére a román-magyar közeledés, békés egymás mellett élés első apostola, mártírhalált halt apostola volt. Elismertetése csak napjainkban teljesedik ki, többek között éppen Miskolczy Ambrus kutatásai és a román-magyar viszony korszerű feltárása révén, míg a negyenkilences események és a közelmúlt közti kutatók a Pallas Nagy Lexikonban megfogalmazottak szerint alig szólva róla, elfeledtetését szolgálták. A Pallas Nagy Lexikon szerint ugyanis „az alkudozások ily borzasztó módon szakadtak félbe. Dragos pedig, ki az oláhoknál tartózkodott, áldozatául esett azok bosszújának. Tragikuma abban áll, hogy egyik fél sem hitt egészen eljárása őszinteségében."[11]

Nekünk nincsen semmi okunk Dragos őszinteségében, jóra való törekvésében kételkednünk és úgy véljük, hogy igazán eljött az ideje, hogy fenntartás nélküli elismeréssel és tisztelettel emlékezzünk rá. Talán éppen Zsákán, ahol a román lakosság általános vélekedés szerint is, évszázadok óta békésen együtt él a magyar lakossággal. Szeretnénk javasolni, hogy ezen gondolatok jegyében egy utca, vagy tér elnevezésével tisztelegjünk Joan Dragos – Dragos János emléke, az általa képviselt nagy ügy, a románság és a magyarság megbékélése, alkotó módon való békés együttélése előtt.

Jegyzetek

1. Dankó Imre: „Követeink ülnek már a Nagy templomban". 150 éves a Függetlenségi Nyilatkozat. Nagytemplomi Gyülekezeti Élet Füzetei 4. Debrecen, 1999. – A Függetlenségi Nyilatkozat és a Nagytemplom 16 – 21. p. Utalás: 19. p.
2. Varga Zoltán: A trónfosztás. Szabó István (szerk.): A szabadságharc fővárosa Debrecen. 1849. január – május. Debrecen, 1948. 385 – 474. p. Utalás: 452 – 463. p.
3. Hegyesi Márton: Biharvármegye 1848 – 49-ben. Nagyvárad, 1885. 58 – 59. p.
4. Miskolczy Ambrus: Egyház és forradalom. A köröskisjenői orthodox román zsinat. 1849. Encyclopedia Transilvanica. Budapest, 1991. 15. p. – Vesd össze: Miskolczy Ambrus: A forradalmak és a reformok kora (1821 – 1866). II. rész: A román – magyar viszony 1849 tavaszán és nyarán. Trócsányi Zsolt – Miskolczy Ambrus: A fanariótáktól a Hohenzollernekig. Encyclopedia Transilvanica. Források és tanulmányok. Budapest, 1992. 115 – 118. p.
5. Hegyi Márton id. m. 148 – 151. p.
6. Szász Zoltán (szerk.): Erdély története 1830-tól napjainkig. Erdély története III. Budapest, 1986. 1416. p. – Vesd össze: Spira György: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországán. Budapest, 1980. 102-103., 135-136., 212-214.
7. Uo.
8. Uo. 1418. p.
9. Hegyesi M. id. m. 151. p.
10. Magyar Életrajzi Lexikon I. Budapest, 1967. 681. p.
11. Pallas Nagy Lexikona V. Budapest, 1873. 495. p.

BALÁZS GÉZA

Mi lehet a magyar nyelv szimbóluma?

Gondolatok a magyar nyelvről a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának 175. évfordulóján, az Európai Nyelvek Éve (2001.) kezdetén

„Az egyetlen egészen bizonyosan magyar valami, amit ismerünk és elismerünk, a magyar nyelv. A magyar nyelvet kétségtelenül belső adottságaiban élő, sajátosan magyar kultúra ereje feszítette olyan formává, amilyenné éppen fejlődött." (Karácsony Sándor, 1985. 241.)

Időről-időre fölvetik a filozófusok, néprajzkutatók, művelődéstörténészek, irodalmárok, nyelvészek, hogy valójában mi is a magyar? Vagyis: melyek a jellemző magyar tulajdonságok. A kérdésre Karácsony Sándor adta eddig a legjobb választ: legbiztosabban magyar jellemző csak egy van: a magyar nyelv. (Karácsony 1985. 241.)

A magyar nyelv Európa régi nyelvei közé tartozik. 1996-ban ünnepelte Magyarország a honfoglalás 1100. évfordulóját. A magyarok több hullámban, a kettős honfoglalás elmélete szerint először már a VII. században, végleg azonban 896-ban érkeztek a Kárpát-medencébe. És ekkor már szórványos nyelvemlékekkel bizonyíthatóan magyarul beszéltek.

Magyarország idén, 2000-ben ünnepelte az államalapítás ezredik évfordulóját. Ekkor koronázták királlyá az államalapító Istvánt, akit később szentté is avattak. Hogy milyen nyelven történt a koronázás, ma már nem tudjuk. A királyi udvarban leginkább nyilvánvalóan latin, kis részben görög, később német, lengyel, horvát nyelven is folyhattak tárgyalások. Az alapnyelv, a mindennapi kommunikáció nyelve azonban a magyar volt.

A magyar állam hivatalos nyelvét sokáig nem nevezték meg. A hivatalos följegyzések, oklevelek nyelve még évszázadokig a latin. Később a német hatás erősödött. A nemzetiségi területek mindig többnyelvűek voltak. A XVIII. század végén II. József kis időre a németet iktatta hivatalos nyelvvé. Részben ennek hatására bontakozott ki a száz évig tartó, igen sikeres magyar nyelvújítás. A magyar nyelvújítás mellett megkezdődött a nemzetiségek nyelvi reformja is. A reformkor egyik fő célja volt a magyar nyelv fölemelése volt. Ez 1844-ben a magyar nyelv államnyelvvé nyilvánításában nyilvánult meg. Magyarországon tehát látensen (rejtetten) 1100, kinyilvánítottan mintegy 160 éve államnyelv a magyar.

Talán nem túlzunk, ha kijelentjük, hogy a magyar nyelv ma Európa egyik legrégibb, folyamatosan élő, a hivatalos és a magánéletben használt nyelve. Ma, amikor az informatikai forradalom kapujában a nyelveket sokféle veszély fenyegeti, szinte minden nyelv értelmisége igyekszik hangsúlyozni az anyanyelvek értékét. Az Európa Tanács a 2001. esztendőt „a nyelvek évévé" nyilvánította. (European Year of Languages, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 1999. január 19-én tartott 656. ülése.)

A különböző évfordulós megemlékezéseken a magyar nyelvre is sokszor hivatkoznak: az államelnök, a miniszterelnök, a szellemi vezetők rendszerint jelképként, szimbólumként idézik. A nem hatalmi pozícióban lévők pedig kifejezik félelmüket a nyelvre ható veszélyekkel kapcsolatban. A nyelvi kérdést meglehetősen áthatja a politikum, az esztétikum és az emóció.

Milyen önsztereotípiák, mítoszok, szimbólumok születtek a magyar szellemi életben az idők során a nyelvvel kapcsolatban? Talán a leggyakrabban a következők: a magyar nyelv kicsiny (nem beszélik sokan), egyedüli (Európa közepén rokontalan), „nehéz" (nehezen megtanulható), „pusztuló", valamint „ősi" (múltja homályba vész) nyelv. Természetesen minden nézőpont, beállítás kérdése: a magyar nyelv „kicsiny", ha a sok százmilliós beszélő közösséggel rendelkező nyelvkö-

zösségekre gondolunk. De ha a világ kb. 6000 még beszélt nyelvét nézzük, akkor a beszélők száma szerint a magyar nyelv kb. a 40. helyen áll. Az uráli-finnugor nyelvcsaládban pedig a kb. 14,5 milliós magyarság a legnagyobb beszélt nyelvet alkotja. A magyar nyelv Európa közepén meglehetősen egyedüli, egyéni – rokontalan. Nyelvrokonai Európában csak az északon élő finnek, észtek, lappok, illetve Oroszország európai és ázsiai területén a további finnugor népek. A nyelvi szerkezet különleges volta miatt tartják nehéz nyelvnek, bár ha a – mondjuk – az egyiptomi vagy kínai nyelvre gondolunk – az sem lehet éppen könnyű nyelv. A nyelv romlik – ez meglehetősen elterjedt sztereotípia. A magyar nyelvvel kapcsolatban azonban fölerősödött Herder XVIII. század végi kijelentése nyomán: ti., hogy a magyar nyelv hamarosan elpusztul a szláv tenger közepette. Részben ennek a megrázó kijelentésnek a következménye lett az eddig legnagyobb hatású magyar nyelvreform: a nyelvújítás.

A szimbólummá válás mégis leginkább a magyar nyelv „ősiségével" kapcsolatos. A nyelvészek, száz év óta hangoztatott szinte egyöntetű álláspontja szerint a magyar nyelv az uráli-finnugor nyelvcsaládba tartozik. Ennek ellenére azelőtt és azóta több tucat nyelvvel rokonították a magyart. A rendszerváltozás (1990.) után, a nyilvánosság bővülésével különösen sok „elmélet" van forgalomban: a leginkább hangoztatottak szerint a magyar nyelv a finnugor nyelvcsalád mellett vagy helyett a japán, az ujgur, a török, a szanszkrit, a sumér, a héber, az egyiptomi, a latin nyelvvel hozható rokonságba. (Vö. Rédei 1998.)

A millecentenárium (az 1100 éves) és a millennium (1000 éves évforduló) kapcsán tovább folyik a szimbolizáció: ennek alapja vagy következménye a mítoszteremtés, s úgy látszik, hogy a szimbolizáció új rítusokban, sőt tárgyi megvalósulásban, emlékállításban is testet ölt.

Már több éve létezett egy fölvetés a magyar nyelv múzeumának a megteremtésére. Első hallásra talán furcsa is az ötlet: múzeumot egy élő, használatos, minden kommunikációs formára használható nyelvnek?

Közben spontán módon, a gyakori művelődéstörténeti kirándulási célpontok között kialakult egy nyelvi emlékhely: az Észak-Magyarországon, a Sárospatak mellett lévő Széphalom. Széphalom többszörös szimbólummá vált. Itt élt és itt van eltemetve a magyar nyelvújítás vezéralakja, Kazinczy Ferenc. A település eredeti neve Kisbányácska volt. Kazinczy adta mai, „szépen" hangzó nevét: Széphalom. Kazinczy sírjától nem messze egy szép parkban emlékcsarnokot építettek. A Kazinczy-emlékhely az országjáró, országismertető kirándulások fontos, szinte kultikus célpontjává vált.

Természetesen további helyek is versenyezhetnének a magyar nyelv topográfiai (helyrajzi) szimbóluma versenyen. A Budapest melletti település, Pécel lehetne a „második Széphalom": a Ráday-grófok, különösen Ráday Gedeon nyelvi buzgalma miatt, de azért is, mert itt született és élt a nyelvújítás másik nagy hatású alakja, Szemere Pál. Fontos hely lehetne még a magyar nyelvújítás, nyelvművelés történetében Tihany (az első magyar mondatot tartalmazó nyelvemlék, az 1055-ből származó Tihanyi Alapítólevél kapcsán), Marosvásárhely (Aranka György és az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság kapcsán), Győr (Révai Miklós, Guzmics Izidor és az országos Kazinczy-versenyek kapcsán), és még versenybe szállhatna Debrecen, Szolnok (Verseghy Ferenc), Veszprém, Sárvár (Sylvester János) – és értelemszerűen – Pest és Buda is. A Lánchíd mellett álló Magyar Tudományos Akadémia önmaga is a magyar nyelv egyik szimbóluma, hiszen 175 évvel ezelőtt, 1825-ben Széchenyi István anyagi felajánlásával a magyar nyelv művelésére alakult meg.

Mégis kivált ezek közül Széphalom, ahol – egy bejelentés szerint – 2000-ben elkezdték alapozni a magyar nyelv múzeumát bemutató kiállítási csarnokot. Egyelőre ennyit tudunk róla.

A magyar nyelv jelképszerűségét érintő, kimondottan szemiotikai jellegű konfliktus is kibontakozott az 1999-es frankfurti könyvkiállítás ürügyén. Frankfurtban természetesen Magyarország

is bemutatkozott a könyvkiállításon. A kiállított könyvekkel kapcsolatban társadalmi vita is folyt, s egyesek meglehetősen harcosan képviselték, hogy a sokféle magyar könyv között kapjanak helyet a magyar rovásírásról (a latin betűs írást megelőző, illetve különösen a székelyeknél a múlt századig élt régi írásról) szóló kiadványok. A (magyar, székely?) rovásírás valóban alapvető magyar, magyar nyelvi szimbólum. Michael Jackson 1994-ben Budapesten forgatott egy zenei klipet, amelyben a helyi szereplők rovásírásos pólót viseltek. Rovásírásos póló, ábécé most is kapható Magyarországon. 2000 augusztusában egy általános iskolában országos rovásírás versenyt rendeztek. Van olyan szülő, aki gyermekének megtanítja a rovásírást, hogy titokban így tudjon levelezni.

Frankfurtban egyébként bemutattak néhány, a rovásírásról szóló könyvet, s bemutatkozott a magyar nyelv is. (A Corvina Kiadónál angol nyelven megjelent, The Story of Hungarian című munkám is szerepelt a listán. Balázs 1997.)

A másik fontos emlékállítás a 2001 májusában Budapesten, pontosabban Budán, a volt Ganzgyár területén megnyíló ún. Millenáris Kiállítás lesz. Ennek forgatókönyvét a Magyar Tudományos Akadémia Magyarország képe című nemzeti stratégiai kutatási programja ajánlásai nyomán dolgozzák ki. Ezen a kiállításon is fontos szerepet kap a magyar nyelv. A koncepció lényege, hogy egy erős, látványos, összetartó szimbólum vezesse és igazítsa el a látogatókat a magyar nyelvvel kapcsolatos emléktárgyakhoz, könyvekhez, táblákhoz.

Még folyik a gondolkodás, s valódi, gyakorlati szemiotikai kérdés, hogy mi szimbolizálja legjobban a magyar nyelvet? Biztos, hogy a rovásírás felhívó jel; de az is biztos, hogy a latin betűs magyar ábécében is vannak elgondolkodtató, szimbolizálható jelek. Ilyen gyakorlatilag minden kettős, y-ra végződő betűjelű mássalhangzó: gy, ty. Ilyenek az ékezetes, pontos magánhangzók: i, u ú, ü, ű stb. A latin betűket ismerő, nyugatról érkező külföldi rendszerint elhűlve torpan meg az első magyarországi helységnévtábláknál: Hegyeshalom, Győr. Szinte kiolvashatatlanok.

Néhány betűjel rendelkezik erős szimbolikus töltéssel. Ilyen pl. az ly: amely egy nyelvjárási, régi magyar hangot jelöl – de a mai köznyelvben már nem használják. Hangértéke megfelel egy másik betűnek: a j-nek. Tehát hagyomány, ma egyszerűen „luxus" a magyar helyesírásban. A gyerekeknek külön meg kell tanulni, hogy melyik szót írják ly-nal, melyiket j-vel. Logika nincs benne, ezért olykor nehézséget okoz. Ám az SMS-helyesírásban, rövidítés céljából már elhagyják, az egyszerűbb jellel, a j-vel helyettesítik. Mégis, amikor helyesírási reformok voltak, soha nem kívánták az eltörlését. Az ly tehát a magyar nyelv hagyományos és sajátos voltát, a jelenben élő hagyományt jelzi. Helynevekben pedig egészen sajátos érték: Galyatető, Erdély, Lyukóbánya.

Erős szimbolikus töltése van még az ö hangnak is. Részben azért, mert meglehetősen sajátos hang és jel. Magyarország déli részén széles sávban egyes e hangok helyett ö hangot mondanak. A köznyelvben is vannak e ~ ö alakpárok:
ser ~ sör, seper ~ söpör, fel- ~ föl-. Az ö hang használatával a nyelv dallamosabb, színesebb. Az ö hang nem volt meg a finnugor alapnyelvben, az ómagyar korban alakult ki. Kicsit „törökös" hangnak tetszik. Helynevekben különös érték, csupa ö magánhangzót tartalmazó nevek is vannak: Göd, Gödöllő, Győr, Györök, Bököny, Bögöt. Az ékezetes betűket egyes számítógépes, levelezőprogramok felszámolják, „kalapos" vagy „hullámos" ékezet kerül a két pont vagy két vesszőcske helyére. Van, aki már kézírásban is ezt követi. Az igényes magyar közönség azonban ragaszkodik az eredeti ékezetek jelöléséhez.

Erős szimbolikus töltése van az *a* és a zárt *e* hangnak is. Az a gyakorlatilag teljesen sajátos magyar hang. A zárt e „féllegális" helyzetben van. A nyelvjárások egy részében ismerik, máig használják, ritkán a köznyelvet beszélőknél is előfordul. A helyesírás azonban nem jelöli. A 15. magánhangzó körül társadalmi mozgalom bontakozott ki, amely elsősorban a szebb hangzás, má-

sodsorban értelmi megfontolások miatt szorgalmazza hol hevesebben, hol enyhébben a zárt e használatát (a vélemények a helyesírásba történő bevezetéstől az „aki ismeri, használja" szorgalmazásáig szóródnak). Tény, hogy a zárt e körüli tudományos és társadalmi mozgolódás fontos, mert növeli az annyira fontos anyanyelvi, anyanyelvjárási tudatot, segíti az önreflexív nyelvhasználat kialakulását. A zárt e a hagyomány, a még mindig viszonylag széles körű elterjedtség, a szebb hangzás, a félig-meddig rejtett állapotban levés miatt ugyancsak a magyar nyelv szimbóluma lehetne.

Kínálkozik tehát a magyar nyelv szimbólumaként, 0 kilométerköveként az ly, az ö (ő), a vagy a még kevésbé ismert zárt e (kétpontos e) betűjele. (A magyarországi főutakat mind a Lánchíd budai hídfőjénél lévő ún. 0 kilométerkőtől számítják. A Lánchíd másik oldalán, a Roosevelt téren – nevezhetnénk Akadémia térnek is – áll a Magyar Tudományos Akadémia, amelyet Széchenyi István éppen 175 éve a magyar nyelv művelésére alapított. Ez az épület is lehetne a magyar nyelv szimbóluma, nulla kilométerköve.) S mi lehet még a következő „kilométereken"? A magyar nyelv egyedi jellemzőit mutató kategóriák (62 jellemzőt gyűjtöttem össze, itt most valóban csak néhány „érdekesség"): a gazdag hangutánzás, az ikerszók gyakori használata, a szó végi szerkesztés, a tömörség (szintetikus szerkesztés), inkább a valami felé való irányulás, mint a valamiben levél („Nem megy a fejembe", „Vízbe fullad"), az egyes szám kedvelés, az időbeli és térbeli zártság, konvergencia (egységesülés), a világon egyedülálló névsorrend (vezetéknév – keresztnév), amely a magyar jelzős szerkezet sorrendjét képezi le. (Balázs 2000.)

A magyar nyelv „útjának" – szimbólummá növelhető metafora – további fontos állomásai: a már említett eredetmagyarázatok (alternatív rokonságelméletek – sokféle mitológiával), a rovásírás, a könyvtárnyi szótár- és fordításirodalom, a magyar nyelvről szóló termékeny, érzelmi töltésű irodalom (vers és próza). Jellemző eszközök, gépek is szimbolizálják a magyar nyelvet. Az akadémia Nyelvtudományi Intézetében rekonstruálták Kempelen Farkasnak, a XIX. század elején készített beszélőgépét (ez a fonetika alaptalálmánya) – 2001-ben tartják nyilvános bemutatóját. A nyelvi technológiákhoz köze van a golyóstollnak, a televíziónak, a számítógépnek: ezek is részben vagy egészben magyar találmányok. S a jövőbe is tekintve: a magyar nyelvre kidolgozott, általában egészen egyedi megoldásokat követelő számítógépes nyelvi technológiák. A számítástechnikusok az első pillanatban döbbenten álltak a magyar helyesírás-ellenőrző programok megalkotásánál. A magyarban nagyon sok a jelentéstől, helyzettől függő helyesírási forma. Az angol helyesírás-ellenőrző programok nem voltak adaptálhatók. A folyamatos fejlesztés eredményeként ma már több mint 40 milliárd (!) szóalakot, pontosabban szót és annak környezetét felismerő ellenőrző program van. S készek a számítógépes magyar nyelvhelyességi, a különféle fordító-, kereséstámogatási, nyelv- és jelfelismerő programok. Egyedüli a világon a magyar ékezeteket visszaálló program, (MorphoLogic, 2000.) s már elkészül a zárt e használatával kapcsolatos számítógépes program is (Buvári, 2000.).

A mítoszteremtés, a szimbólumalkotás, s az azzal együtt járó rítusok antropológiai jellemzők. Nélkülük valószínűleg nem léteznek emberi közösségek, ahogy ennek fordítottja, a szüntelen jelfejtés, jelentéskeresés is alapvető emberi tulajdonság.

Irodalom

Balázs Géza 1997. The Story of Hungarian. A Guide to the Language. Corvina, Budapest

Balázs Géza 2000. A magyar nyelv jellege (62 jellemző). 12–15. In: Hajdú Mihály szerk.: Köszöntő Fodor István 80. születésnapjára. ELTE, Budapest

Buvári Márta, 2000. Szép kiejtés. Tőszó- és toldaléktár a „zárt e" használatához. Kézirat

Karácsony Sándor 1985. A magyar észjárás. Magvető, Budapest

MorphoLogic 2000. október 11. Új magyar nyelvi technológiák. Sajtóanyag. (www.morphologic.hu)
Rédei Károly 1998. Őstörténetünk kérdései. Budapest (Budapesti Finnugor Füzetek 10.)

CSORBA DÁVID

Sajószentpéteri István prédikációinak néprajzi jellegzetességei

A 17. századi puritán prédikációk erőteljesen szorgalmazták a lelki élet megváltoztatásának igényét. A nemzet megújulását az egyén bűnbánattételétől tették függővé. A kegyes életet hirdető prédikátorok tevékenységének az adott különleges jelentőséget, hogy – értelmezésükben – az Istentől származó talentum eltékozlása közösségi értékek elvesztését is jelentette. Ostorozó beszédeiknek jellegzetes jegye, hogy testet öltenek bennük egy etikai kódex tartalmi és formai jegyei. Hogy mégsem állt össze a koherens morális cselekvések "bibliája", a magyar reformáció alapjegyeinek köszönhető: az egyik a "semper reformandi", a másik az újszövetségi páli gyökerek. Nem alakulhatott ki ennek folytán az ószövetségi istenképzetre, világfelfogásra jellemző kategorikus tilalmak gyűjteménye, mint például a szombatosok esetében.[1] Minthogy a századvégen nem volt lehetőség kánongyűjtemények összeállítására, a puritán lelkipásztorok bűnkatalógusa, regulagyűjteménye, illetve ezek történeti változásai lesznek segítségünkre.

A kiindulópont reformátori gyökerekre mutat, amint ez világosan kiderül *Czeglédi István* egyik, *Pázmány Kalauzára* való utalásából. "Calvinust citálod a fogadásnál, de irását nem Calvinus szemével nézed; mert ő a józan életre való maga kötelezését embernek, nem veti erővel akárki nyakába, hanem szabadossan hadgya; söt igy beszélget, hogy ha ahoz valami babona járul, (itilvén abban valami szentséget) nem jó megtartani."[2] A mondat szerkezetileg második része már előrevetíti, hogy az erkölcsös élet követelése a századvégen elsőként oppozícióban, valamihez képest, valamivel szemben érvényesült. *Bán Imre* véleménye szerint a „hirdetett és valóban gyakorolt puritánus életvitel a nép széles rétegeit készítette fel a XVII. század utolsó harmadának nemzeti sorscsapásai elviselésére".[3] Mikorra a lelkipásztor művei elkészültek, már ezek után a sorscsapások után vagyunk. A kérdés, volt-e kimutathatóan a 18. század fordulóján is nép- vagy nemzetnevelő szerepe a puritán eszméknek Magyarországon? Milyen helyet foglalt el a népi kultúrában az önvizsgálat, a belső lelki emberre való figyelés? Ezek irodalmi vetülete alapján próbálunk ,omdammyoam visszakövetkeztetni a élet profán megnyilatkozásainak vallásos hátterére.

Az alapszövegek, amelyeken a vizsgálatot végre hajtottuk, egy századvégi elfeledett prédikátor munkái voltak. *Szentpéteri István* iskoláit Debrecenben végezte, kora legnevesebb tanára *Martonfalvi György* idejében subscribált, 1670-ben. Hosszú előtanulmányok után (6-7 év) jutott el csak külföldre, és töltött el egy szemesztert Frankfurt an der Oderben. Hazajövetelétől számítva lelkipásztorként szolgált majd 10 helyen, több, mint 50 esztendőt.. 1709-ben szentmihályi (ma: tiszavasvári) szolgálatából a közzsinat végzése tiltotta el. Lehet, hogy a szükség hozta így, de ismerve a papmarasztás intézményét elképzelhető az is, hogy gyakori helyváltoztatása személyes vonásainak köszönhető (főként, hogy egy-két helyre újra és újra visszatért). 1730-ban – a korban matuzsálemi időt élve – 75 évesen halt meg. Hat munkája tematikáját és stílusát tekintve is meglehetősen egyoldalú.[4] Prédikációi túlbővített rettentések, a kor megannyi kísértése, a tánc, a részegeskedés, a káromkodás és a dohányzás ellen.[5] Retorikai eszköztárát az "alacsony stílus"-hoz való alkalmazkodás jellemzi, néha egészen a közönségességig.

A puritán prédikátorok által ostorozott jelenségeket két nagy csoportba sorolhatjuk irányultságuk tekintetében: vallásos ('regula fidei') illetve profán ('lex humanarum') jellegűekre. *Komáromi Csipkés* megfogalmazásában a regula fidei kétféleképpen érvényesül: „Szorossan szólva két kulcsa vagyon az mennyországnak: 1-clavis regimonis (igazgatás, egyházi fenyíték = disciplina), 2-clavis cognitionis (tudomány = igehirdetés, Sacramentumok kiszolgáltatása)" (Igaz Hit 485). Mivel az egyházközség szervezeti / intézményi átalakításának kérdése a 17. század végére lezárt ügynek tekinthető, ezért itt egyrészt az egyházfegyelem erősítésére esik a hangsúly; másrészt pedig a liturgiai jellegű változtatásokra, melyeknél vagy a katolikus eredetű vagy a szekularizált vallási hagyományt kárhoztatja. A középkori, katolikus eredetű szokások a 'babonáskodás' (superstitio) nevezet alá tartoznak, az ál-vallásgyakorlatot pedig a prédikátor, mint a korabeli szerzők általában a 'szines' (szinel, tettet) jelzővel illeti.[6]

A élet megítélésének megközelítése szintén kétoldalról történik: a világi szférát az általános emberi cselekvésformák és szokások (közdolgok) és a vallásos lelkületű cselekedetek (környülálló dolgok) tagolják. A 17. századi élet különböző szintjein megélt vallásosságáról kapunk ezáltal értékes lenyomatot: a liturgiától az egyházi ünnepeken és egyéb jeles napokon át a hétköznapok vallásosságáig.

Regula fidei

A bűnkatalógus, majd etikai kódex felállítása terén szerzőnk nem tér el a reformáció korabeli hagyománytól. "A Táncz kiirtásának módja: 1. Praedikatiókban és Catechezisekben feddetni. 2. privatim jó eleve meginteni, aztán publice is. 3. Urvacsorától eltiltani, be nem engedni. 4. Egyházi fenyíték által (ha Presbiterium vólna az Ekklésiákban, de oh! tsonka a mi nyomorúlt hazánkban a Christus országa):[7] feddés és dorgálás, suspensiók, kirekesztés. 5. Synatokban lött dekretumok" (Tp. záró oldalain). A korból ismert az 1694-es olaszliszkai egyházi regulák gyűjteménye, melyet csak az összehasonlítás kedvéért érdemes citálni, tudva azt, hogy a fentiek egy fejlett mezővárosi világot jellemeznek, míg szerzőnk az életét túlnyomórészt bihari falvakban töltötte.[8] A liszkai regulák nem említik külön Szentpéteri első pontját, mivel az első két kategoria az intés alá tartozik, és az utolsó pontot sem, hiszen ahelyett állították össze a szabályzatot. Elsőként a gyűjtemény, majd szerzőnk javaslatait jelöltem (a mindkét helyen meglévő eseteket kurziváltam).

a) intés, Urvacsorától való eltiltás, majd excommunicatio, s végül kirekesztés: Úri ima, Hiszekegy, Asztali áldás, Tízparancsolat hiányos ismerete; a Szent Gyűléseket, könyörgéseket, *Istentiszteletet elmulattyák*; hamis tudománnyal, váddal *viszály*t keltenek; *bálványimádó, részeges, szidalmazó* emberek – ugyanazon ítélet (Ht., Ös.);

b) kirekesztés: 3x nem élt az Urvacsorával; *varáslók*, bűvölők, bájolók és a tőlük tudakozók; *Czigányok*; bujdosó, szevedező, vándorló, *rossz hírű* emberek (más Politia v. Ecclesia ítéletét fogadják el csak) – feddés (Öb.);

c) büntetés: lakodalmakban való fajtalan *táncz*; *Vasárnap reggeli Istentisztelet idején* dösölnek, dühös szidalmazó, ordító kiáltásokkal *dühösködnek* – executio (Ht., Ös., Tp.);

d) speciális, a Magistratus ítél: Urvacsorával nem élt házasságáig, akkor nem házasodhat; *tisztességes Házasságra kötelezés*; ökrészek, gulyások, csordások, kondások más hitére vigyázni kell; nem egy hiten lévők – executio (Ht., Öb.).

A tiszalöki lelkipásztor szélsőséges lelki érzékenysége mutatkozik meg abban, hogy a esetlegesnek tűnő büntetésre maga tesz javaslatot (c), sőt a Magistratus hatáskörébe tartozó ügyekben is ítéletet mond a Presbitérium illetve a Magistratus számára (d). Minden lehetséges alkalommal, mivel "a Törvény exequtio (...) nélkül csak ollyan, mint a Harang az ütője nélkül" (Ht. E2v). Ez az ítélet az egyházi és a világi joghatóság határterületeit érintő esetekre vonatkozik, és *Szentpéteri István* a polgári bíróság számára javasol eljárási módot. A századvégi élet nehézségeit ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagynunk, ha ezekről a kemény ítéletekről, ítélkezésekről beszélünk. Többfajta értékrend élt egymás mellett büntetlenül. A szigorú egyházfegyelem a közösség lelki életének legfőbb szabályozójaként működött, de ez a fajta prédikáció rövidesen magára maradt ítéleteivel.[9]

A korban többen is fontosnak tartották a liturgiai reformot, mivel a 17. század végére keveredett hagyományok éltek az egyes protestáns egyházakban. Jellemző módon sokáig megvolt az evangélikus és a református egyház között az éneklésbeli és liturgikus közösség, sőt az 'evangelici utriusque confessionis' jogi formulája is ezt a hagyományt mutatja. A puritán prédikátorok kísérelték meg az ünnepeket, az ünneplés módját megtisztítani, főként annak katolikus és középkori elemeitől. Ez a kérdés foglalkoztatta *Martonfalvi Tóth Györgyöt* is, egyetlen magyar nyelven fennmaradt prédikációját is ennek az ügynek szentelte. A *Keresztényi inneplés, avagy lelki szent mesterség* (Db, 1663) című művében a debreceni professzor élesen elkülönítette a rossz majd a jó ünneplés formáit. Részletesen szólt a nagy, háromnapos ünnepek általa kárhoztatott népi hagyományrétegéről (betlehemezést, kántálást, stb. majmoskodásnak, bolondozásnak nevezte) és a szekularizálódó vallási élet jelenségeit is éles hangon bírálta (484sq). Lelkipásztor kollégája, *Komáromi Csipkés György* hasonlóan nyilatkozott *Igaz Hit* című prédikációs kötetében (Db, 1666), a más felekezetű istentiszteleti formák és a katolikus mintára meggyökeresedett szokások ellen (469sq, 490).

Szentpéteri István még a korábbi liturgiai vitákról is megemlékezik: az úrvacsorai kenyér-bor illetése vagy felemelése *Tolnai Dáli János* idejében nagy vitákra adot alkalmat, szintúgy a *Melotai*-féle Ágenda összeállítása után. A katolikus tradíció kritikája azonban jóval nagyobb teret kap, ami jelzi, hogy elődeinek a purizálása azóta sem nyert kellő tért. Szerzőnk nemzetközi szakirodalomra hivatkozva leszögezte, hogy nem kell más vallásúak templomába menni (*Wendelinus*, *Calvin*), ott keresztelkedni, vagy Asszonyok, Bábák által (*Bucanus*); nem kell vecsernyére harangozni (*Gualterus*), Cinterem / Templom padlóját liggatni (*Voetius*) (Öb. 12vsq). Az előbbi két tétel még megindokolható általános társadalomtörténeti magyarázattal: a vértelen ellenreformáció éveiben törvényszerűen következett be bizonyos mértékű vallásváltás. Az utóbbi két tétel már néplélektani, folklorisztikai kérdés: a katolikus tradíció liturgikus szokásrend formájában továbbélt a protestáns kegyességben is.[10]

Jól tetten érhető ez a folyamat a paraliturgikus cselekedetek esetén, bár mint az ünnepkörhöz kötődő szakralizált közösségi szokások interkonfesszionális jellegűek. A puritán prédikátorok azonban itt is találtak pápista tévedéseket. "Nem szabados hát az éjtszakai éneklés, amelly a mieinknél-is néhol ususban vagyon. Karátson éjtszakáján, s Új esztendőnek kezdetin, egynéhány hetekenn, éjtszaka az Uczákon a házaknak ablaki alatt kintornálnak" (Öb. 14). A szenvedéstörténet, mely a virágvasárnapi és nagypénteki liturgiában hangzik el az evangéliumi szövegek előadásában, a népi ájtatosság számos változatát ihlette meg. Krisztus szenvedésének története a bűnbánó

lélek számára olyan vallási kereteken túlmutató képkincset, nyelvezetet jelent, mely egyaránt természetes része a misztikus katolikus és a pietista kegyességi irodalomnak.[11]

A puritán prédikátorok hozzáállása is ebből következően kettős természetű volt: dogmatikailag nem, gyakorlati megvalósulásában azonban megkérdőjelezték a passió fontosságát. "A hahogató énekek (passió, lamentáció, stb.) azokban több rossz, mint jó vagyon", vélekedett *Martonfalvi* már említett munkájában (486). *Szentpéteri István* megfogalmazásában: "[a passióknak] ugyan motivájok jó, noha azt-is tódozták, fódozták: de formájok, avagy módgyok nem jó; hogy tudniillik csak egy bizonyos időre szorították, csak egy egy énekli, s nem az egész gyülekezet, és hogy ollyan módon, ehegve, behegve éneklik" (Öb. 14v). A kéziratos prédikációs kötet szerzője jól ismerte *Kabai Bodor Gellért Traditionum humanarum flagellatio* (Db, 1677)[12] című művét, hiszen a fenti szöveg annak rövid tartalmi kivonata. A következtetése kortársaihoz hasonló: a biblikus tartalmat "az isteni dolgokhoz illő módon" kellene előadni. A hagyományos liturgia és a gregorián műfajok már tért vesztettek, de a passió és a lamentáció még a 18. század végéig fennmaradtak, bár az első egyházkerületi szintű tiltó rendelkezések már a század elején megszülettek (Tarpa, Generális Synodus, 1705. jún. 21.).[13] *Czeglédy Sándor* tanulmánya rámutat, hogy a puritánok liturgiai reformkövetelései sikerrel jártak ugyan, de ez a kezdődő szekularizációval egyidőben magával hozta az istentiszteleti élet kiszáradását is.[14]

A "színes, tettetes és hamis"vallásgyakorlat fogalomkörébe számtalan dolog tartozik, mivel a Biblia dogmatikai és etikai útmutatást ad ugyan, de a hitélet gyakorlati megvalósulása mindig függ az aktuális társadalom szabta korlátoktól. A társadalmi szokások és joggyakorlat kialakult rendszerén túl szerepet játszik még a konszenzus kialakításban a prédikátor személyisége. Az erkölcsi kérdésekben ítélkező vallásos ember könnyen válik törvénykezővé, ezáltal viszont éppen a reformátori kiindulópont, a 'kegyelemből hit által' lelkülete vész el. Nincs például általánosan megállapított ideje a keresztelőnek (2-3 hetes kortól), de elítélte a lelkipásztor, mikor sokan halogatták azt a nagyobb pusztrik ['vendégeskedés'] miatt (Ht. G7), hiszen így a keresztyének közössége helyett a baráti, ismerősi szálak kaptak nagyobb hangsúlyt. A vallási önvédelem, mely két egymással szembenálló világ (Isten – ördög) harcaként szemléli az életet, veszélyt lát az ismeretlen, az idegen testben. Szentpéteri a nevelési, neveltetési kérdésekben is szót emelt: rossz hatásúnak tekintette az idegen komát (*Perkins*, *Alting*, *Keskeny út*), dajkát (*Pareus*, *Keskeny út*), Praeceptort (*Perkins*, *Scultetus* alapján). Nehezebb a megítélése azonban annak, hogy valaki ténylegesen hit nélkül imádkozik, úgy veszi az úrvacsorát vagy ad alamizsnát (Öb. 93v).

"Elégnek itilik a mi Magyarink: ha reggel az Ur napján Praedikatiót hallgatnak, annak dellyesti részét osztán tsak merő testi dolgokban, vétkes foglalatosságokban, vendégeskedésben, ételben, italban, hajja-hujjában töltik-el. Apage neoterice!" (Ht. C2v); "az halottas ház-is alig ismertetik meg a menyegző háztól" (Ht. G7). A fenti eltévelyedést azért is értelmezte olyan negatív képekkel a lelkipásztor, mert érzékelhetővé vált a szakrális és a profán világ egymásbafonódása, a vallás "szinesedése", szekularizálódása. Az istentisztelet és az ünnep megszentelése állandó követelése maradt a századvégi lelkipásztori nemzedéknek. Prédikátorunknak a rábízott közösség istentiszteleti és magánéletének szentségéért folytatott küzdelme, lelkészi gyakorlati tevékenysége ugyanakkor jelképesen is beilleszkedik a puritán igehirdetői hagyományba. *Martonfalvi Keresztényi inneplése* miután tisztázta a helytelen, majd a helyes ünneplés módját, az isteni kegyelem elvesztésének képét villantotta fel záró mondata: "ha nem így ünnepelsz" után Ésaiás próféciájával ért vé-

get egyetlen magyar nyelvű egyházi beszéde. A *Hangos trombita* a *Martonfalvi* halálát követő évben Ésaiás ítéletével vette kezdetét, mivel a nép elhagyta az igaz istentiszteletet, s meg kell témie.

Lex humanarum

"Tanúld-meg itt: Köz-dolog az, a' melly Istentől, sem nem parancsoltatik minékünk, sem nem tiltatik mitőllünk. Illyen cselekedet, enni, inni, járni, fejünket meg-nyitni (= beszélni), ruhában felöltözni, feleséget venni, férjhez menni, nőtelennek, gazdagnak, szegénynek lenni." (Öb. 113sq) – 1) étkezési szokások 2) beszéd 3) öltözködés 4) házasság 5) társadalmi helyzet: ezek a tőlünk függő dolgok, amelyeket *Szentpéteri* saját maga akar megszabni, hivatkozva az egyházatyák és a Biblia tekintélyére: "Minden mi cselekedetinknek Regulája, rámája, mértéke, avagy csapó czérnája légyen az Istennek ki-jelentetett akarattya. (...) mert ez irja elönkben a' mellyeket kell cselekednünk, és a' mellyeket el-kell távoztatnúnk" (Öb. 108v).

A korszak elméletírói megkülönböztetnek a közdolgok mellett még 'Környülálló dolgok'néven nevezett fogalmi kategóriát is. *Komáromi Csipkés György Igaz Hit* című kötetének definícióját idézem: "A környülálló dolgok, hely, idő, személy, rendelés, etc. a köz-dolgokat a köz voltokból kiveszik, és nem közökké, sőt szűkebbé-is teszik, mert szabad ilyen vagy amolyan ruhában járni, de Prédikátornak katona öltözetiben nem szabad, férfiúnak asszonyában, kereszténynek pogányában, Magyarnak idegen messze való nemzetében; szabad embernek enni innya illendőképpen, de a Templomban, gyülekezetben, igehalgatás és imátkozás közben nem szabad, etc." (729). Ezzel tehát a keresztyéni szabadság határait vonta meg, a körülményekhez mért cselekvés szabályait. *Szentpéteri István* ezzel szemben nem határozott meg ilyen circumstantiákat, inkább csak a negatív eseményeket, istentelen cselekedeteket ábrázolta és feddte érte az embereket a közdolgok esetén is.

1) Étkezési szokásokról szólva két dologról emlékezik meg szerzőnk: az egyik az elmúlt háborús időszakot érinti: "Fogunknak tisztaságával is gyakorta vert az Ur bennünket (...) midőn hazánkban még az hólt dögnek-is megötték az húsát, a Matska és kutya hús is jó izűn eset, káka gyökérrel, Tátorjánnal, és egyéb holmi fűvekkel, s természet irtóztató eledelekkel tengődtek" (Ht. D7v). A másik a jelen korhelykedéseit foglalja magába: nemcsak rossz minőségű italt vedelnek a "bor-tölcsérek": "nyers bort tellyességgel nem isznak, de Égett borral és Tatár lőrével mindennap dorbézolnak" (Ht. G7v); hanem mértéktelenül is fogyasztják azt az emberek: "pohár, palaszk, korsóból bort nem isznak, Tálból kalánnal hörpölik ki" (Ht. G7).

Használati tárgyak sora került terítékre, melyek a részegeskedéssel kapcsolatosak: bilikum, duška ['pohár'], Czéhes Társ-pohár ['nagy pohárba kicsit tesznek']; különböző pohárfajták: megaszott agykoponya, Sárkányfő, Czipellő, Sollya, Csizma; "Szememmel láttam Disznó formára csináltat, kinek (tisztesség adassék mind az Urnak mind az hiveknek) a seggiből isznak. Ezen formájut Bakot-is láttam. Leány formára tsináltat-is láttam, kit seggel forditanak-fel; úgy isznak a Részegessek belőle" (Ht. C8v).

2) Népi szólások és közmondások átszövik a prédikációk exegézisen kívüli valamennyi részét. Található itt: A) eredetét tekintve: elferdített közmondás ("In vino feritas, Jurgia, Probra, Venus." Ht. B2), népi ivórigmus ("Igyúnk, vitézek, s itt hállyunk. Pintes Kannát ne útállyunk." Ht. C8v), történelmi képes kifejezés ("a kupa völdgyén őket Torok Bálint minden javokból kifosztya" Ht. D2v), bibliai szállóige ("Ha csak akinek Ura pöröse-is Isten lehet orvosa; amint a Magyar köz-

mondás tartya: Akinek Isten ellenkezője, ki lehet annak párttartója?" Tp. C3v; Ht. C6v), népi gyógyító ige ("Medicus versecske: Post pastum stabis, vel passus mille meabis. Az étel után vesztegály; vagy ezer lépésig sétály." Tp. D4). B) szerkezetét tekintve: igés szólás ("hánnya a kalafintát" Öb. 75), szóismétléses ("tromfot tromfal üt" Öb. 76), párhuzamos felépítésű ("se hire, se tanácsa benne" Öb. 77), szóláshasonlat ("dúl-fúl, mint a talpa égett Eb" Öb. 8o), általános közmondás ("Vétkes példáról nem kell himet varrni." Ht. H4; Öb. 39v).

Istenkáromlók (azaz eretnekek) ellen csak a loci communesekből idéz szerzőnk, hiszen törvényi rendelkezések voltak bizonyos káromkodások ellen, ezért csak általános kifejezésekben érhetjük tetten a hasonló szóösszetételekben: "ördög tojta, ördög ülte, ördög költötte Táncz" (Ht. B1v), bor-tölcsérek, bor csiszárok, nyálasok, maszlagosok (Ht. E8).

3) Öltözet terén kirívóan nagyok a társadalmi különbségek, és a viszontagságos időkben viszszatetsző volt a felesleges fényűzés: "Ruhájok bibor, bársony, egész selyem ruha, arannyal és ezüsttel szővt. Avagy egészen nem ollyan, drága sinórral és peremmel környül-vétetik" (Öb. 129vsq); "Menthetetlen tehát és bűntetésre méltó azoknak fajtalanságok, a' kik kendőznek, festékeckel orczáikat szépegetik és ékesgetik hogy már, mint Jezabel" (Öb. 127sq). Az alkalmi viseletnek is azonban megvolt az illendő viselete, mely köztéren elvárható lett volna: "Rút s' illetlen hát az, hogy a' mi aszonyink közül némellyek Szoknyájokat elöl fel-szokták kötni, s' köz helyre, Templomban, Piaczra, Mészárszékben s.a.t. úgy szoktanak menni" (Öb. 122v). A lakóhely tisztántartása is igényes és illendő keresztyéni viselkedés: "Az ember házában ha mi kedvetlen foetor, büdösség (...) támad, mindgyárt jó illattal űzi el s öli ezt el. Fenyő magot vagy viaszat éget. Avagy valami jó illatú füvet, Majoránnát, Levendulát, Mentát, s egyéb efélét, dörzsöl. S hogy háza efélétől üres legyen, valami jó illatú Virágockal (annak idejében) Rósával, Liliummal, Szekfűvel, Ciprussal, sat. rakja meg Ablakát, asztalát, sat." (Öb. 79).

4) Házassági szokások: erénynek számított, ha egy esküvő a "honestas"-nak megfelelően consummáltatott (Öb. 123). Nem volt ritka, hogy az ifjú leányok paráználkodása, főként idegen katonákkal (Öb. 67); a válások száma is nagy volt (Ht. D6), hiszen sokan nem tértek meg fogságból, vagy háborúból, és zsinaton kellett róluk törvényt hozni.[15] A társadalmi szokások elerőtlenedésének állandó példája a következő eset, amely ellen már *Melius Juhász Péter*nek is fel kellett emelnie a hangját: „Nem kell hát meg-engedni a' házasságot az ifiú-legény, és a' vén aszony között. Ismét a' vén dada, vén férjfiú és menyecske, ifiú aszony között. E' sem tisztességes egyik-is" (Öb. 123v).

5) Társadalmi élet profán jelenségei: "Nem jó a Prédikátoroknak vendégeskedni (...) Istennek ama nagy s hűséges szolgája Calvinus János, megfogta bezzeg magát a vendégeskedéstől. Ez ám az Evangéliumi élet" (Öb. 147vsq). Az ok az eddig elmondottak alapján érthető: a végeláthatatlan köszöntések sora után, melyeknek a módja is káros (*Historia animalia*, *Voetius*, *Perkins*, *Káldi György* és *Amesius* alapján argumentál *Szentpéteri*), belátható közelségbe kerül a megrészegedés, a tánc és a muzsika révén pedig a paráznaság bűne. Mivel a szemlélés is bűnt nemz, hiszen a gondolati bűn az első lépés, ezt erősíti meg az akarat, ezért jó távol tartania magát mindenkinek a 'hajja hujjától'.

A bíráskodásban társadalmi egyenlőtlenség jelentkezik: a bűnösök elítélése (halál) helyett "bika pénzzel, iszom lével (...) vaját veszik a bűnnek ('megváltják magukat'), vagy testében tsak igen gyengén megcsapják téltül a Postpraedicamentumát, s elbocsáttyák" (Ös. D1). A 16. század ótestamentumi ítéleteihez viszonyítva ebben az időben már enyhült a bírák szigora, bár a kálvinista

városokban sokkal szigorúbb törvények éltek, mint a katolikus városokban.[16] A társadalom felsőbb rétegeit kevésbé érintették a korlátozó erejű törvények, rendelkezések, mert őrájuk csak pénzbüntetés volt kiróható, míg mások szenvedték a botot vagy éppen a kalodában szégyenkeztek.

A puritán prédikációknak nyilván nagy része van abban, hogy a 18. század végi Debrecenen a "rideg, sötét tónus" lett uralkodóvá, amint ezt egy külföldi útleírás elénkbe tárja.[17] Elég csak a 'közdolgok' tilalmaira gondolni, vagy arra, hogy szerzőnk is minden népi játékot milyen távolságtartással kezelt: „Megóvd magad aféle játékoktól, amellyek casu et temeritate, történettel és vakmerőséggel igazgattatnak; ugyhogy azokban az embernek jova és pénze periclitál, veszedelmezik. Pl. Koczka" (Ös. E2v), Kártyázás, Kötélen járás, Ón-öntés, Öv-mérés, Rosta-vetés (Öb. 35). Még a Comoediák szemlélése is tiltott volt *Voetius* és *Amesius* alapján. Ennek köszönhető, hogy bár a népi hiedelmek, mint "a' mikor az Ég-béli jegyektől félnek. (...) A' mikor ördögi mesterséggel, varáslással, bűvöléssel, bájolással, babonálással élnek. (...) A' mikor attól kérdenek tanácsot, a' kiknek az ördöggel vagyon közösülések, a' minéműek, ama' áldó, kötő, feresztő ördőngős férjfiak, kanta ires bábák" (Öb. 138v) ereje sokkal erősebbnek, tűnt, mégis az egyház által kínált hitbeli fogódzók bizonyultak tartósabbnak.

Élet és ítélet

A számtalan népi ízű megszólalás és ezeknek a teológiai indokok közé való beszűrődésének okát *Szentpéteri István* maga adja meg *Hangos trombita* című művének ajánló levelében. "A' melly ellenvetések pedig itt olvastatnak, én azokat nem az újómból szoptam, hanem többire hallomásból tanúltam, némellyeket azok közzül némelly profanus s' Epicureus Iditóták, némellyeket valami sciolus literatuskák, némellyeket pedig hol-mi Christus nevében prófétálók, de a' Christustól soha (talám) nem ismértettek, hol egyszer s' hol másszor; hol itt s' hol amott, objiciáltanak; egyébként magamtól én mind azokat fel nem találhattam; ha, azoknak üszőjökön nem Szántottam, volna" (Ht. A4sq). Az állandó konfrontálódás elkerülhetetlen volt annak, aki a megváltozott körülmények és életlehetőségek között ismét a feddő beszédeket szólaltatta meg.

Szerzőnk lelki alkata szerint közelebb állt a feddőzéshez, mint a vigasztaláshoz. Érdekes módon, néhol észrevétlenül csúszik át a felvett beszédmód az egykori történeti szituációba: "Papok is megrészegednek: Fel. Megvallom, hogy ez igen nagy és palmare argumentumjuk a Részegeseknek, sokszor is lobbantották szemem közzzé, mikor harcolnék a fene bestiákkal Ephesusban" (Ht. G8v). Az állandó konfrontációnak a jele a prédikátor nyilatkozata, amely a szószéki kipellengérezés gyakorlatát mutatja: "Szemeimmel láttam 24 April. 1713. hogy e' féle a' halottnak, másockal edgyütt, koporsót csinált, a' két kezeivel dolgozott, múnkálódott, fúrt, faragott, de halandóságáról el-feletkezvén, füstölgött, s' a' szájában vólt az Ördőg szára bordája, meg sem fogta, csak úgy szivta, nem-is eresztém-el velle, hanem ugyan ackor mindgyárt a' prédikállás közbe megveszőzém érette" (Öb. 130vsq). Nem szokatlan jelenség ez a korban, bár nem veszély nélküli. *Séllyei Andrást* és *Szentpéteri Istvánt* is így távolíttatta el a közzsinat (1669, 1709), mert a templomban "csúf szavakkal" ostorozta az emberek bűneit. *Debreceni Dormány István* püspök pedig így lelte halálát, miután egy katonát paráznaságáért feddett (1693).[18]

Más jellegű a tapasztalati tudás megjelenítése akkor, mikor a példák – *Dömötör Ákos* szavaival – hasonló jegyeik alapján, motívumhalmazként kerülnek egymás mellé: az érzelmi hatás mélyítése céljából.[19] Ennek példája a következő szöveg, amely a dohányzás káros mivoltát megtörtént esetek

sorával bizonyítja. "Hánytorgattya Füstös Bátyánk azt-is, még pedig majd leg-inkább, és leggyakrabban: Lám a Papok-is elég Dohányossok, eckor s' ackor, itt s' itt valék én, szemeimmel láttam, hogy a Pap fél kezével a Harangot vonta, s a másickal a Pipa szárát tartotta, ugy dohányozgált meg harangozott, a harangozást el-hagyván, a Pipát a csizmája szárába dugta, s bément a Templomban. Más meg azt mondgya: Én is láttam, hogy a faluból ki-ment a Pap a mezőre a Komondorok utána, s szájában a Pipa szár, dohányozva ugy ment-ki. Harmadik-is mondgya: Láttam, hogy két s három Pap-is öszve-ült, ugy ittak, s dohányoztak-is egyszer s mind, a Pipájok szára egy singnél-is hosszabb vólt. S több eféle" (Öb. 37v).

A várt válasz helyett érdekes módon a prédikátor is elmond egy hasonló történetet, mely a másik oldal érveit hivatott szolgálni. "Anni praesentis 1713. 22. jun. a sz. Generálisból, Csatárból, a' mikor jövnék, a Bagosi erdőben, Rácz Beszermény Nemes Szabad Hajdú Várossa-béli három ökrös Szekereket hátúl érék, a közepső szekeren ül vala, egy régi üdőtől fogva meg-aggott gonoszságnak Vénnye, kinek az ösz szakálla a Dohány füstitől sárga szinü vala, akkor-is szájában az Ördög szára bordája, füstöl erössen, kit én látván mondék: Hej jó atyámfia vén ember vagy, mégis azt szivod! Bé ronda tükör vagy ez iffjak előtt! Erre ő nékem Hajdú módon nagy embertelenül s sült parasztul azt mondgya: Menny-el az uton amellyen el-indúltál, te-is szintugy szivod odahaza. Mert a Papok-is szint olly Dohányosok, mint mások, sőt mások-is ő tőllök tanúllyák. Több-is vólt a rosz szava" (uo. 37vsq). Indoklása majd mindig ilyen feles megoldásokkal zárul, leggyakrabban megszentenciázza az ellenfelet istentelen viselkedéséért, hirdetve számára a nem késlekedő ítéletet.

"Alacsony stílus"

A keresztyéni életeszmény ellenpólusát jelentik azok a megnyilatkozások, amelyeket a lelkipásztor a következő kifejezésekkel jelöl: "nagy bután, parasztul" ill. "vulgo azt hirlelik". A korszak protestáns retorikai és homiletikai szakirodalma által stilisztikai szempontból megkülönböztetett három szint (humilis, grandis, mediocris) közül a 'vulgo' a középutas stílusszinthez tartozik.[20] Az egyházi szónok hallgatósághoz való alkalmaztatásának kritériumai egyfelől az igényesség és világosság, másfelől pedig a közérthetőség. Általánosan kerülendők tehát az argutia szélsőségei éppenúgy, mint az "imperitum vulgus idiotismusai". A *Biga pastoralis* hangsúlyozottan óvott az utóbbitól: a latin nyelvű szakmunka példaként külön magyarul jelölt olyan megszólalásokat, melyek *Szentpéteri* műveiben lépten-nyomon előfordulnak.[21]

A populáris világfelfogás megkritizálásának veszélye a nyelvi azonosulás, az alkalmazkodás korlátainak átlépése. A prédikátor törekszik az egyszerűségre, kevés tropust és figurát alkalmaz, kerüli a hosszú körmondatokat. Az ellenfél világának leképezése az evés-ivás és egyéb testi, szexuális cselekedetek leírásakor az igés szerkezetek túlsúlyában tapasztalható.[22] Magától értetődő természetességgel értekezik a szexuális élet legkülönbözőbb elítélendő formáiról (Öb. 27), a perverzitás határán mozgó történetekkel fűszerezi beszédeit (Öb. 68sq), és elemzés nélkül adja elő azokat, csupán a lelki ráhatás kedvéért. A kiszemelt áldozatot vádaskodásaival a legrosszabb színben tűnteti fel: ezeknek a szövegeknek legjelentősebb hozadéka a számtalan népi jellegű kiszólás, szólás és közmondás. A *Dialogus Politico-Ecclesiasticus* nagy teret szentelt az "igaz Magyar módon való szollás" prédikációkban való hasznosságának, nyelvművelő értékének.[23] Figyelmeztetett emellett *Medgyesi Pál* arra, hogy ez nem lehet egyenlő a "parasztok" nyelvével való azonosulással. Szerzőnk láthatólag a kegyességi irodalomnak az eszményét kívánta meg-

valósítani, számtalanszor citált a népnyelvi szólásokból, de nem tudta megtartani a szónok és a hallgatóság közti távolságot.

"Illyen pedig a Tabacco-helluok [= dohányszívók] barátsága. p.o. Edgyik a másiktól Dohányt kér, a másik meg tagadgya, hogy néki nintsen, a pedig tudgya, hogy vagyon, annak okáért azt öszvehamisollya, ki-tűzi, lelkűzi, amaz-is tromfot tromfal üt, s öszvevesznek, mint a Varjók az Eb szaron, amint a Magyarok szoktak szólni. Avagy, edgyik a másik Dohányát el-kapja, mellyért a meg-haragszik, öszvekapnak, s jól meg-verekednek, egymást jól meg-agyazzák. Meg-esik az is, hogy edgyik a másiknak Dohány Sacskóját meg-szereti, s addig-addig ólálkodik utána, hogy egykor el-osontya, ama gyanúban esik hozzája, s rá fogja, hogy ő lopta-el, e meg tagadgya, nem lévén bizonyság reá, de e még sem egyezik-meg rajta, hanem azon bakot nyúzza, hogy ő lopta-el. Ama csak ugyan nem restituállya, hol-ott azt igen meg-szerette, s régen vágy reá, igy osztán egy nagy háborúság támad közöttük. Avagy pedig amaz ollyan rá fogja, akinek se hire, se tanácsa benne, annakokáért ártatlan lévén fel-buzdúl, s azt öszve-szidgya, a meg néki visza mondgya, s jól megmarakodnak osztán, mint az Ebek és a Macskák" (Öb. 76 sq). *Szentpéteri István* szemléletes hasonlattal jelzi ítéletét: "úgy élsz, mint a Disznó, úgy halsz meg, mint az Eb, és úgy temettetel el, mint a Szamár" (Ht. G2v).

Szentpéteri István a 17. századi, általánosan czirkáló lelkipásztori hanghoz képest is feltűnően sokat idézett a "vulgo" tárgyköréből. Hallgatóit 'rusticus, paganus, idiotae, plebs' néven illette, mely láthatóan arra utal, hogy deáktalan községnek volt a prókátora. A szerző pontosan érzékelhette, hogyan vélekednek róla a hívek, mikor a közkedvelt prédikátorról nyilatkozók szájába ilyen szavakat adott: "Vagynak kik magokat az ő undok tobzódó és Részeges hallgatóikhoz confirmállyák, (...) mellyért (...) dicsirtetnek is: Be jeles ember, úgy mondnak, tréfás ember, jó nyájas asztali ember. Nem kevély. Nem komor; mint némellyek, akiket mint ha az ördög marta volna meg, mindenkor tsak feddőznek, az embereknek semmi világot nem engednek. Koma el ne botsássuk hóltig ezt a Papot; mert ha ezt elszalasztyuk, nem tudom bizony mikor találjyuk fel; mert találunk ugyan Papot, de illyen hozzánk valót nem minden bokorban találunk"(Ht. H3).

Szerzőnk kéziratos prédikációs kötetében tételesen is dokumentálta, hogy a kétféle felfogás mögött milyen világnézeti különbség rejlik. "II. Haszon. Feddés. Innét az Istennek Lelke *fekete szém*el jegyzi-meg. Amaz ignobile Vulgust, nemtelen paraszt kőzséget, a' kinél igen kicsinyt, avagy tellyességgel semmit sem ér a' honestum, a' tisztesség, hanem csak az utile, a' hasznos. Innen mondgyák köz-beszédbenn: Vulgus amicitias utilitate probat. az az. a' köznép a' barátságot a' haszonból itili" (Öb. 129). A köznép által hasznosnak mondott dolgok profán jellegük folytán állnak szemben a túlvilági életre koncentráló lelkiséggel.

Ítéleteinek jogosságát szemlélteti a következő néhány a dohányzásra vonatkozó példa. Az ellenvetések dialógusaiban az ellenfél argumentumai többnyire a Bibliára hivatkoznak (pl. a dohányzást a Szentírás nem tiltja), csak másodsorban annak élettevékenységekre tett jó hatására, így a prédikátor is bibliai és életbeli példákat állít egymás mellé, vagy a dohány gyakorlati hasznosságáról értekezik *Apáczai* enciklopédiája alapján. A retorikai szakirodalom által a középutas szint esetén ajánlott hatásos példák és a nyilvánvaló érvek azonban néha eléggé félresikerültek. A katonák indoka a dohányzás mellett az, hogy ébren tartja őket – *Szentpéteri* ellenérve: "Lám Jákób nem dohányzott, mégis ébren maradt" (Öb. 50v); orvosság a dohány – ismét: "De te sem magát, sem annak füstit, bé nem vonod, s el nem nyeled, hanem bé-szivod, s meg ki-bocsátod büdös szádon, sem pedig nem applicálod" (Öb. 71v). A nemzetközi szakirodalom érveit szintén mozgósítja

(Öb. 65sq), exemplumait főként a fabulák közül válogatta (*Hondorff*), de szerepel itt az "Americai patum" (Öb. 65v) említése mellett még dohányzás előtti és utáni fohász is több oldalon keresztül (Öb. 57-9).

Szentpéteri István mindig a kegyes élet megélését kérte számon hallgatóságától. A prédikátor a legszigorúbb módon elhatárolta magát a rossz szokásokon alapuló életmódtól: ami nem tisztességes, vagyis nem keresztyén, tehát Istenellenes. "A Dohányos paraszt embernek semmi gondgya nincsen az Isten tiszteletire, házában-is nem jut eszében a könyörgés, minden esze, kedve, gyönyörűsége csak a dohány, úton, útfélen, jártában, keltében szüntelen füstölög, amikor dolgozik-is nincs arra gondgya, hogy az Istent hivja maga mellé segítségül, hanem csak a Pipán, kapáll, kaszáll, gyűjt, nyomtat, fát vág, örökké száján az Ördög szára-bordája. El-mulattyák az üdnepi-szenteléseket, az Isten házában való bé-meneteleket, ott ők igen ritkán jelennek-meg. Egy szóval megmondva: azt mondgya az ő szivében, hogy nintsen Isten" (Öb. 23vsq).

Jellegzetes példa "Kabai Peti" esete: a nikotinfüggő fiatalember még halálos ágyán sem hajlandó imádkozni, könyörögni az Istenhez; a végkövetkeztetés: meg is halt (Öb. 67sq). Más prédikációiban még ennél szélsőségesebb véleménnyel is találkozunk. A bűnök előidézőinek tartotta a kor a züllött katonákat, akiktől egyrészt a szörnyű istenellenes káromkodást származtatták. Másrészt dévaj kihágásaik nemcsak a helyi és általános szokásokat sértették (csendtilalom, vasárnapi pihenés), hanem a társadalmi kötöttségeket felrúgva erkölcsi züllésnek adtak táptalajt (sok válás, eldorbézolt családi vagyon). A lelkipásztor természetesen elítélte mindezt, azonban megnyilatkozásai néha egyenesen fatalista jellegűek: "ha a káromkodó Magyar katonákat mind megölnék, egy ezerből tiz alig maradna. De hallodé? ha te meg nem öleted, megöleti Isten őket (...) vagyon elég Német, Török, Tatár, Rácz, stb." (Ös. D2v).

A mértéken túli borivás szintén közügy volt és általában társadalmi ítélet alá esett, de a következő kijelentés, talán túlzás: "aki a Részegségnek ellene áll, (...) azt az Isten a Mártyromság koronájára tudgya néki" (Ht. G1). Egyetlen mártír-képhez sem igazodik ez a felfogás, hiszen ez teológiailag egyáltalán nem állja meg a helyét. A mártírium mint a hitélet lehetséges alternatívájaként jelenik meg a praxishoz tartozó nem-cselekvés.[24] A reformátori teológiában nincs helye a szinergizmusnak. A furcsa képzettársítás okait kerestük eddig, s találtuk meg a megváltozott prédikátorszerepben, a puritán lelkiség zsémbellődéseinek eluralkodásában.

Majd mindegyik kötetében visszatért a lelkipásztor a papi vizsgájára (a szoboszlói Generális Synoduson, 1679), sőt annak még a nála lévő bizonylatát is említi. Ezen a zsinaton derült arra is fény, hogy négy északkeleti egyházmegyében néhány éve többen felszentelés nélkül végeztek mindenféle papi teendőt, pótolva a hiányzó munkaerőt. Az évközi zsinat dolga volt, hogy kötelezzék őket lelkészi vizsga letételére és bemutattassák velük a gyülekezet fogadó nyilatkozatát, akárha utólag is. A zsinat jobb híján csak a szentségek kiszolgáltatásától tiltotta el a fentieket a következő zsinatig.[25] A tanultabb, deákosabb "segédlelkészek" mellett megjelentek a nép körében nagy népszerűségnek örvendő parasztprófétáik is, akiket az egyház szintén megpróbált építő módon felhasználni, őket az egyház testébe asszimilálni.[26]

Az elhivatás a reformátori felfogás értelmében kettős természetű: belső, amennyiben a Szent Lélek által történik a kiválasztás és külső, amennyiben az egyházi elöljárók előtt a közzsinaton vizsgát köteles tenni a felszentelendő pap. A külső elhivatásra való szükségszerű hivatkozás miatt megnőtt a belső elhívás, elhivatottság szerepe. Ez egyben felerősítette azt a tendenciát, amely újraértékelte a tanítói rend szerepét azonosítva őket a prófétai hagyomány hordozóival. Ez a szemlélet

gyökereit *Perkins* homiletikájában leli föl, az ószövetségi exegézist megújító *Coccejus* is ugyanezt a felfogást támogatta. "Nem Papok vagyunk, hanem Pásztorok, Predikátorok, Tanitók", ugyanis az ótestamentumi "Ceremóniás és ábrázoló hivatallal" szemben "a Christus Papságát árnyékozó, lelki módon áldozó" újtestamentumi Egyházi szolgák állnak (Ht. G8vsq).

Szerzőnk saját prófétai magatartásáról ezenfelül úgy beszélt, mint neki adatott hatalomról, és a világról mint értetlen tömegről, amely ellen mindig kemény, támadó hangnemben lépett fel. A 17. század vége komor prófétájának kötetzáró fohászai azt a bibliai prófétai hangot (Elizeus, Ezékiel) szólaltatják meg, amelyik már a prófétai hiábavalóságot is magában hordozza, látva saját fáradozásának eredménytelenségét: "De félek rajta, hogy én most csak olajomat s munkámat vesztegetem, Malomban hegedűlök. Süketeknek beszéllek mást. Kölyköket feresztek, akik bárányocká nem változnak. No tudja meg a posteritas, hogy vólt Próféta az Izraelben" (Öb. 86); "No ami az én tisztem, megmondtam és megirtam, vagy hallyátok vagy nem hallyátok, de mégis tudgyátok, hogy Próféta vólt közöttetek" (Tp. D8v). Másutt még hozzátette a bibliai locust: "Aki fertelmes, légyen ezután is fertelmes. Áldott az Úr, kitől vagyon minden jóra való segítség" (Tp. D8). A prófétai hevülettel megszólaló lelkész beszédeiben csak elvétve találunk intő-megjobbító jellegű, lelkigondozói attitűdöt megjelenítő szövegrészeket. A próféciák üzenete tisztán lutheránus: Izraellel szemben hirdetve az igét, bűnbánatra késztetni.[27] Nevével is jelezte kiválasztottságát: a helynévjelölő Sajó nélkül signálta minden művét.

Összegzés

Szentpéteri István a puritán szellemi hagyományokat ápoló debreceni iskola növendéke, de beszédei egy témát ölelnek fel csak, a nemzeti bűnök világát. A tematikai egysíkúsodás együttjárt a homiletikai formák egyszerűsödésével. Az általánosan használt kézikönyvek mozgósítása és a népnyelvhez való alkalmazkodás is ezt erősítette fel. A puritán tanulmányok ellenére a praxis során alkalmazott retorikai eljárások és exemplumkészlet sem a puritán lelki czirkálások üdvútját definiálta, hanem az egyszerűbb, feddőző, népi ihletésű beszédmódot. A feddőző beszédek törekvése, hogy kijelölje az ördög rabságában élő és az istenfélő ember életútját, úgy tűnik, csak félsikert hozott. *Szentpéteri István* prédikációinak hangnemét az aránytévesztés formálta: a mores mellett eltörpült a pietas erénye.

Jegyzetek

1. SZABÓ Géza: *A vőlegény és a jegyes teológiai allegoriája Bogáti Fazekas Miklós munkáiban.* In: Adalékok a 16-20. századi magyar művelődés történetéhez. OSZK. Szerk. Bálint István János. Bp, 1987. 17sq
2. CZEGLÉDI István: *Az országok romlásárul irot könyvnek elsö része.* Kassa, 1659. 574sq
3. BÁN Imre: *A XVII. századi magyar puritanizmus irodalom- és művelődéspolitikai jelentősége.* In: Uő: Költők, eszmék, korszakok. Válog., szerk. Bitskey István. Db, 1997. 216
4. Dissertatio: RMK III. 2896; Halotti prédikáció *Szenczi A. Pál* felett: RMK I. 1403; Concio redargutionis: RMK I. 1501, 1521, 1538, (R 618).
5. Az idézés sorrendjének alapjául összehasonlítás esetén a megírás időpontját vettem: *Hangos trombita* (Db, 1698 /1682/) – Ht., *Ördög szigonnya* (Db, 1699 /1691/) – Ös., *Tánc pestise* (Db, 1697) –Tp., *Ördög szára bordája* (Kézirat, 1712-3)– Öb. jelöléssel

6. SZENCI Molnár Albert: *Dictionarium Latinoungaricum.* Norimbergae, 1604
7. A nyomorúságos magyar viszonyokra jellemző módon még sokáig csak óhajtó mondatok szólnak a presbitériumokról, pedig már a *Geleji*-kánonok (1646) elrendelték a lehetőségekhez képesti létrehozásukat (6. konklúzió), amennyiben a nép állapota javul, s a rendek és karok belegyeznek. Ők is tudták, hogy abban a régióban koruk még nem kész a hasonló reformokra. In: SZENTPÉTERI Kun Béla: *A magyarországi református egyház külső rendje.* Bp, 1949
8. *Olaszliszka Egyházközség 1694-es Regulái.* Lat./m. kiadás 26 pontban (1728). In: A Tiszáninneni Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Sárospatak) Levéltára. Olaszliszka – Egyházi iratok. Jelzete: R.D. IV. 3/ 5.
9. KÓSA László: *Egyház, társadalom, hagyomány.* Db, 1993. 25
10. BÁLINT Sándor: *Középkori liturgikus hagyomány a népkultúrában.* Bp, 1979
11. ALEXA Károly: *A misztika stíluselemei a régi magyar költői nyelvben.* ItK 1970/3. 301.; *Csúzi Cseh Jakab: Lelki bölcsességre tanító Oskola* (Db, 1680) című művében (23, 167, 173sq); *Debreceni Ember Pál: Szent Siklus* (Kvár, 1700) művében (220sq, 235sq, 261sq).
12. RMK II. 1398
13. BÁRDOS Kornél: *Harcok a passió éneklése körül Magyarországon.* ThSz 1971. 296
14. CZEGLÉDY Sándor: *"Emberi hagyományok ostorozása".* RefEgyház 1964. 62
15. NAGY Géza: *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből.* Bp, 1985. 16. A Ráday Gyűjtemény Egyháztörténeti Tanulmányai 1.
16. TAKÁTS Sándor: *Művelődéstörténeti tanulmányok.* Bp, 1961. 278, 281
17. BALOGH István: *A civisek világa.* Bp, 1973. 110.
18. TÓTH Ferenc: *Püspökök élete.* Győr, 1812. 146sq
19. DÖMÖTÖR Ákos: *A példázatok természetrajza a protestáns szentbeszédekben.* ThSz. U.F. 28 (1985), 16
20. BARTÓK István: *A casa rustica és a mechanici. Az "alacsony stílus" ismérvei a XVII. század magyar irodalmában.* ItK 1992. 571.
21. Uo. 575.
22. BAHTYIN, Mihail: *Francois Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája.* Bp, 1982. 68.
23. "Tsak ne sajnálnók a' fészkét, nem a' Deák nyelvben, hanem magában fel-keresni, vinnénk minden kifejezéseket, ki-mondásokat, az közönséges szokott Magyari szóllásokra, megtudakozván szorgalmatosan, mint szokták az jó Magyar emberek a' féle dolgot ki-mondani: sokkal magyarabbúl szólhatnánk és írhatnánk." Idézi BARTÓK I. i. m. 573.
24. GYŐRI L. János: *Mártírium, puritanizmus, retorika. Két XVII. századi magyar református prédikációs kötet tanulságai.* It 2000/1. 51sq, 68.
25. NAGY G. i. m. 11.
26. A szomszéd egyházmegyében ebben az időben (1690 körül) zajlott *Órás András* esete. In: VOIGT Vilmos: *Egy "ámító", Órás András Ugocsában.* In: Vallási néprajz 9. Szerk. Küllős Imola – Molnár Ambrus. Bp, 1997. 73-92.
27. GÁNÓCZY Sándor – SCHELD, Stefan: *Kálvin hermeneutikája. Szellemtörténeti feltételek és alapvonalak.* Bp, 1997. 36.; KISS Réka: *Népi vallásosság a Német-Római Birodalomban és Közép-Európában 1400-1800 között.* In: ProtSzemle 1999/4. 285.

JORDÁN SÁNDOR

A zsákai juhászat II.

A juhászok tudománya

A juhászok tudománya nagyon sokrétű volt. A tenyésztési, nevelési munkák „csínja-bínja" mellett, ismerni kellett az előforduló betegségeket, azok gyógyítását. Nem szaladgáltak minden esetben az állatorvoshoz. Egyes betegségeket eltitkoltak, – szégyellték –, ha a falkájukban mégis előfordult. (pl. a rühösség.)

Mivel kora tavasztól, szorulásig, a szabad természetben tartózkodtak, az állatok viselkedéséből, az égitestek állásából, az időjárás változásár következtettek. Legtöbbje ismerte „járásának" gyógyfüveit, azokat alkalomadtán felhasználta.

Fekete és fehér magyar racka juhok.

A nagytapasztalatú juhászoknak tekintélye volt a munkaadója és a többi juhászok között. A legnagyobb elismerés megnevezése a „nagy tudású ember" vagy juhász volt. (Azt nem használták, hogy okos.)

Szakmai fogások, gyógykezelések

Az elletés a juhász egyik legfontosabb "szakmai" próba tétele volt. A szószerinti értelemben egész nap, – éjjel is – a juhok között kellett lenni. A racka juh, elég könnyen ellik, – félvad természeténél fogva, – mégis előfordult, hogy segíteni kellett a vajúdó anyának. Ellési rendellenességek elő-előfordultak, ami nemcsak a bárány, de az anyajuh életét is veszélyeztette, például.: méhelőesés, burokban maradás stb. Ilyenkor a juhász ügyességén múlott életben maradásuk. Jó juhászszokás volt a „szamárvezető" használata. Ez annyiszor két kis falapocska volt, – külön-külön zsinegre kötve, – ahány bárányt várt a juhász. Megszámozva mindegyik 1-1, 2-2 stb. Az újszülött báránynak a nyakába kötötte az egyik „számot", a másikat meg az ellett anyjának. Így ha olyan juh volt, amelyik nem szerette a bárányát és elhagyta, az éhes, bőgő bárány nyakában lévő szám alapján könnyen megtalálta az anyját. utána esetleg fogadtatóba zárta. Elletés idején is voltak bárány veszteségek, elhullások (koraszülött, testhibás, megnyomták, stb.). A juhásznak, ha volt iker báránya, az elhullott bárány bőrét olyan ügyesen megnyúzta, majd rákötötte a fogadóba adandó bárányra, úgy helyezte az „új anyja" alá. Az anyajuh érezte báránya szagát, legtöbbször hamar elfogadta.

A bárány nélkül maradt anyajuhot sem hagyta tejétől elapasztani, megjegyezte, (gyapjának egy csipetnyi felhúzásával, ha szarvas volt szarvára kötött jellel) és gyengébb bárányokat fogott alá.

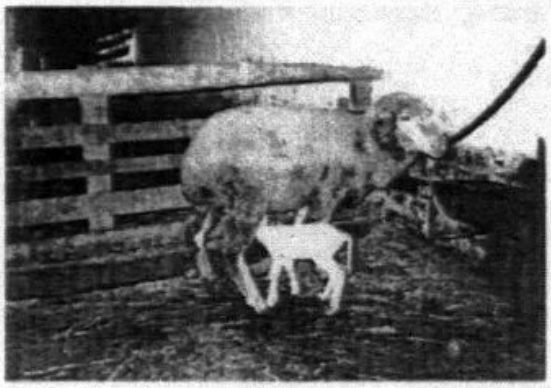

Anyajuhok bárányaikkal a fogadtatóban.

Addig kézzel fogta az anyát, amíg a bárány szopta. Ha már több „cangája" volt, rendszeresen fejte saját hasznára, vagy a kutyájának. Bővebb tejű anyáknál, vagy valami sérülés, nyomás miatt tőgygyulladás lépett fel. Ezt a juhászok, hideg vizes ruhával, vagy gyengén ecetes vizes, vagy ólomecetesvizes borogatással gyógyították. Volt aki az ecetessárgaföld pakolást tartotta a legjobbnak. A régebbi juhászok nem féltek a hasi ér „erelésétől"-sem. Ha bárányа is volt az ilyen anyának azt „dajkálgatták" amíg a tőgy meggyógyult.

Az örünek való kosbárányok herélése kétszemélyes munka volt. Az egyik személy a herélendő bárányt „ráültette" a dranka szélére, a két hátsólábát felszorította az elsőlábakhoz. Aki a herélést végezte, éles bicskájával a herezacskó tetejét, – „kupakját" – lemetszette. Ennek utána, mindkét kezének nagy és mutatóujjával a herezacskó bőrét hátranyomta úgy, hogy a kis herék kibuggyanjanak helyükről. Jól erősen nyomta, majd a fogával egyenként kihúzta, kitépte a fészkéből. A nyomást néhány pillanatig tartotta. (Ha pipásbagós volt a juhász, beleköpött a sebbe, mondván az fertőtleníti.) Majd miután elengedte a bárányt a farára csapott, hogy szaladjon. A herélést végző juhász 5-6 bárány herélése után egy „félpofa" kisüsti pálinkával kiöblítette a száját, hogy fertőtlenítse és a kosszagot elvegye. Volt aki kiköpte a pálinkát legtöbbje lenyelte. (Kár volna érte!) A kis kosheréket összegyűjtötték, abból készült a finom „bárántöke" paprikás.

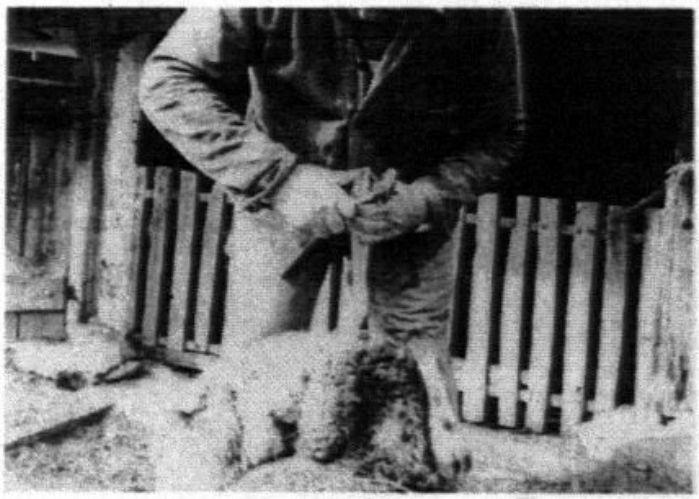

A körmök ápolása-faragása szakértelmet kíván.

A jerke és a kosbárányok farokkurtítása – farkalása – egyszerűbb művelet. Úgy kell farkalni, hogy a megmaradt farokcsonk a végbélnyílást és a pérát eltakarja. Ez a negyedik farokizületnél való metszés után marad. A farkaláshoz is két személy kell. Egyik aki megfogja a bárányt, hasonlóan mint heréléskor. A másik kitapogatja a negyedik farokizületet, feltolja a bőrt a farkon ameddig lehet és éles bicskájával az izületnél levágja a farkat. A bőrt vissza-

húzza, hogy takarja a sebet. Ha nagyon vérzik, „kíkkű-timsó" kevert porával megszórja, hogy csillapítsa a vérzést. Ha ettől sem állt el a vérzés, egy vékony zsineggel egy-két napra elkötötte. A levágott bárányfarkakat összegyűjtötték, a juhász feleségek abból készítették a finom „rántott bárányfarkat.

A tél vége felé, főleg a gyengébb kondíciójú nyájakban jelentkezett a tüdőférgesség. Ezt a juhok erős köhögése jelezte. A zsákai juhászok, régi „bevált szert" használtak. Kukoricaszem nagyságú „kíkövet" (rézgálic) kávéskanálnyi kénporral keverve, zsírral golyó formára gyúrtak és a juhval lenyelették. Az egész falkát le kellett kezelni.

A sántázó szer összetétele juhásztitok.

A juhászok leggyakoribb tennivalója, a sántaságok kezelése, gyógyítása volt. Az elhanyagolt körmölés, – körömápolás, – mindég megbosszulta magát. Nagyon rá kellett dolgozni, hogy rendbe tegyék a sánta állatokat. Többféle sántaságot kellett gyógyítani. Büdös sántát, pállottsántát, bunkássántát, tarlósántát stb. Minden juhász a maga által "összekutyult" szerre esküdött. Nem árulták el egymásnak sem a sántázó-szer összetételét. Legtöbben a pirított „kíkkűhöz" timsót, avas zsírt, kreolint kevertek. Volt aki még klórmeszet is tett bele. Ismertem olyan juhászt, aki a 20%-os ecethez étolajat öntött, jól felrázta, azzal az emulzióval kente le a kikezelt (megfaragott) körmöt. A köröm faragás sem egységes volt. Volt aki véresre faragot, volt aki csak a beteg részeket távolított el. Tarlósántaság kezelésére használták a „vasaskocsi" tengelyéből kiverődött, fekete elhasználódott kocsikenőcsöt, a síki legelőkön termett, túlérett pöfeteg gomba (Gasteromycetes) barna spóráját avas sertészsírba gyúrva, valamint a kreolinos sertés zsírt. A legjobb szer, valamilyen sánta betegségre az odafigyelés és a jó éles bicska volt.

A juhászok szégyene a rühösség volt. Ha kitudódott, hogy a falkában rühös birka van, hamar megkapta a csúf jelzőt: „rühös birka-fínyes kampó". A legnagyobb titokban tartották. Igyekeztek minden fellelhető gyógyszernek vélt anyaggal kezelni. Legtöbben a dohánylé (nikotin) – kénmáj – zöldszappanból összeállított kenőccsel, vagy dohánylé-kreolin keverékével, vagy a vadon termő farkasalma (Aristolochia) levelének főzetével kenegették a fertőzött részeket. A rühzsírt" a tehén szarvából készített rühzsírtartóban tárolták és hordták magukkal a juhászok.

A merinófajta birkánál előfordult egy másik gyapjút károsító betegség, a gyapjúférgesség, vagy ahogy Zsákán nevezték a „futóférgesség". Az összepállott gyapjú alatt nyűvek tanyáztak. Ezt a betegséget leghatásosabban a naftalinnal tudták kezelni. Ettől hamar kitisztult a gyapjú.

Nyári időben a juhász „ellensége" a sok légy volt. Megtámadta a kosok „csökét" a jerkék péráját, a nyíráskor keletkezett sebeket. Nem győzte „fírgelni" (pálcikával kipiszkálni) – kreolinnal kezelgetni. Egyes juhászok szerint, ha sebbe naftalint szórtak, az a „fírget" is kihajtotta.

Ugyancsak apró légy rakja petéit a juhok orrjárataiba, a kikelt nyűvek izgatása okozza a „motozi" nevű bajt. A birka rázza, mozgatja a fejét. Ezt a betegséget a régi juhászok úgy gyógyították, hogy hígított terpentint, vagy hígított petroleumot, esetleg hígított kreolint fújtak a birka orrába. Az elpusztult nyűveket kifújta az állat.

A kergekórban megbetegedett – kába-birka – agyműtétjére az adatközlő juhászok úgy emlékeztek, hogy az apjuk mesélte, – magyarázta –, hogyan „kábáztak", de ők már nem csinálták, így gyakorlati módszert nem tudtak mondani.

Összel előfordultak a lucerna és lóhereföldek legeltetése során a felfúvódások. Ha idejében észrevette a juhász, pálinkás langyos víz, vagy sósborszeszes langyos víz, vagy mésztej oldat itatással, – beöntéssel – segíthetett rajta, megtudta mentei.

Erős hasmenés gyógyítására többféle füvekből készült teák itatását használták. A legjobbnak tartották a sóslórum (Rumex, Polygonaceane) magjából, vagy a gyökeréből készült teát. Volt, aki a tölgyfa kérgéből készített teát tartotta jónak. Sokan használták a síki sóvirág-síksaláta (Statice Gmelini Wild, Plumbaginceae) gyökerének a főzetét, valamint a fekete nadálytő (Symhytum officinale L.) gyökeréből készült teát. A teák itatása idején a beteg állatot nem legeltették, hanem „rácson" tartották és jó minőségű gyepszénát kapott.

Időjárási megfigyelések

Hagyományos itatóhely, gémeskútvályúval.

Több generáción át szállt, nagyapáról-fiúra-unokára az időjárási megfigyelések átadása. A „kalendáris" időjóslásokat „előrejelzésnek"-vették és alkalmazkodtak is hozzál.

A juhász és juha, nagyon unta a hosszú telelést, a bezártságot, alig várta a jó időt, hogy legelőre mehessen. Figyelte a „jelesnapok" időjárást pl. ha Pál napján (jan.25) jó idő van, a regula szerint, „Pál fordulója tiszta, bőven terem mező puszta." Gyertyaszentelő (febr. 2) „ha fénylik gyer-

tyaszentelő, az íziket szedd elő" – tehát nincs vége a télnek. Dorottya napján (febr. 6) ha hideg van, „Dorottya szorítja – Julianna tágítja", ha viszont jó az idő, a fordítottját emlegetik, „Dorottya tágítja – Julianna szorítja". Zsuzsanna napján (febr. 19) ha megszólal a pacsírta, hamarosan kitavaszodik. A juhászok ilyenkor már az égboltot figyelték, merre vonulnak a darvak, hangos kurogosással és a vadlibák. Ha északnak repülnek, hamarosan jó idő lesz. Ha délnek vonulnak, még további hideg várható.

Sándor napkor már a meddő falkával kimentek a juhászok a legelőre. Ekkorra már megszokott érkezni költőhelyére, – a zsombékos laposakra – a bíbic. (Zsákán Libucnak is nevezik.) (Vanellus vanellus). A juhászok azt szokták figyelni, hogy hova rakja a tojásait. Ha a lapos szélére, akkor esős tavasz várható és a szaporodó víz elől tojik a szárazabb szélekre. Ha mélyen a zsombékos részekre tojik száraz tavasz lesz.

Szent György napján (ápr. 24) már igazi tavasz szokott lenni. Ha megdördül az ég, bő termés, jó fühozam lesz a legelőn.

Legeltetés közben volt idejük megfigyelni a körülöttük zajló életet. Tartósan szép időre volt kilátás, ha magasan repültek a fecskék, ha sokáig dalolva fenn a légben lebegett a pacsirta, ha nagyon magasan lebegett a ragadozó madár, ha késő este is szólt a kakukk, ha esténként sokat „pittypalattyolt" a fürj, ha sokáig és hangosan kuruttyoltak a békák, ha szépen látszottak a váradi hegyek, tiszta szép idő várható.

Van egy közmondás is: „tudja a juhász ha az idő változik". Megfigyelte, hogy ha a holdnak udvara van, hamarosan eső lesz. Vagy: a hold „csorgóra" áll, ha a napnak „cimborája" van, (vaknap, melléknap) eső lesz. Ha csütörtökön este fellegbe nyugszik le a nap, vasárnap eső lesz. Ha vízben kelt fel a nap a váradi helyek felett, – úgy tűnik fel az ég alja, mintha ott nagy víz volna, – akkor néhány napon belül eső lesz. Ha fecske az emberhez közel repdes, vagy ha a fecskék nagyon alacsonyan és a nyáj körül repdesnek eső lesz. Ugyancsak esőre utaló jelnek tartják, ha legyek nagyon megszaporodnak és csípnek. Ha sok a muslinca és a szárnyashangya a levegőben, ha hengergőzik a kutya, ha gyakran ordít a szamár, ha nagyon elmaradozik a szamár a nyájtól, ha mohón legelészik juhnyáj. Ha viszket a juhász tenyere, vagy a talpa, vagy a füle, vagy nappal olyan álmos, majd leragad a szeme, – biztos hogy eső lesz. Eső várható ha meglágyul a szalonna bőre. A déli szél esőt szokott hozni. (Csökmei lanyhát! – kiadós esőt.) Ha Medárd napkor esik az eső negyven napig esős idő várható.

Juhászkunyhó, tapasztott nádfallal (nádpatics).

Ha kora reggel, nagy csapatokban repülnek a seregélyek, aznap zivatar várható.

Ha véresvörösen nyugszik le a nap, szeles, vagy esős idő lesz. Ha telihold vörösfényű, biztos, hogy szél lesz. Ugyancsak szeles idő várható, ha a juh ugrál, öklelőzik, a szamár hempereg. Ha a juh, Szent Mihály nap éjszakáján hasra fekszik, tartósan nagy szeles időre lehet számolni.

Ha a varjak nagy magasságból alázuhanva kavarognak, kárognak, „őrnek", hideg szeles időre fordul az időjárás.

Ha vadludak alacsonyan szállnak köd lesz.

Ha a varjak napfeljött előtt károgva repdesnek hidegre fordul az időjárás.

Ha nagyon áthallatszik a furtai harang szava hideg lesz (keleti szél). Amikor a darvak, vadlibák, „délnek" repülnek hideg idő várható. Ha Szent Mihály nap éjszakáján észak felől fúj a szél hideg télre számíthatunk – Juhász szólás szerint. „Mihály napja utána, ha a sutból fúj is a szél, akkor is hideg van." Ha ősszel nagy a „gözü egér" hordása (güzüegér, Mus spicilegus) szigorú nagy tél várható.

Ezeket a megfigyeléseket hasznosította a juhász, mindennapi munkája során, pl. úgy választotta meg a legeltetés irányát és a saját öltözetét. Zsákai öreg juhászoktól hallottam régen pl. hogy „Médárdus napjától ellehet hagyni a subát és a bőrlábrit". Egy másik „regula" szerint „addig nem lehet elhagyni a subát, meg bőrlábrit, amíg a szarka ki nem köti a tojásait" (ez az idő kb. egybeesik a Medárd nappal).

Gyógyfüvek ismerete

Takács Mihály
Zsáka, 1941.

A juhászok nagyon jól ismerték a legelők és környékének gyógyfüveit. Legeltetés közben megfigyelték, hol milyen fajták találhatók. Az étkezésre használt legszebb sóskát (Poligonaceana) a Berettyópartján lehetett szedni. Ugyanott tenyészett a fodormenta (Mentha Crispa) a mezei menta) Mentha arvensis L.). A sóslórum (Rumex, Polinona ceana) a Berettyó árterületén lévő gödrökben volt a legtöbb. a szíkisóvirág (Statice Gmelini Wild Plumbagina ceane) a kissóstóháton és a Zsellérföldi legelőn díszlett. A szíkfű, vagy kamilla (Matricaria chamomilla L.) majd minden kisebb nagyobb legelőn előfordult, de legtöbb a Zsoldosban és az Ásványban virágzik. Utifű (Plangató major L.) a dózsai utak mentén találhatók. A Farkasalma (Aristolochia) az Álomzugi és a csipszilai kanális partokon tenyészik. Kakukkfű (Thymus, Labiatae) a Bogárzó csatorna partján nő. A Feketenedálytövet (Symhytum officinale L.) a Bálint mélyfekvésű helyeiről ásták. Vasfüvet (Verbena officinale L.) a Kocsmadülő és a Karámgyep széléről szedtek. A teának való bodzavirágot (Sambuci flos) a Gógán és a csipszilai erdőkben lévő bokrokon találtak.

A legelőkön termett gombák közül, saját használatukra csak a mezei szegfügombát (Marasmius oreades) és a kiscsiperkét, (Psalliota comtula) valamint a réticsiperkét (P.hortensis) szedték. Nem minden juhász szerette a gombát, többen idegenkedtek tőle.

"Mestermunkákat" is végeztek

Nem kellett ács asztalos, „összeütötték" a fogadtatók, rekesztődrankák lapjait, etetőrácsokat, abrakolókat, még a fejőszéket is. Legtöbbször a „juhászkunyhót" és belső berendezését is maguk „fabrikálták". Legfeljebb a tapasztáshoz fogadtak fel tapasztócigányt.

Többen a bőrök egyszerű kikészítéséhez is értettek. Pl. Szilágyi János bácsi is annakidején a mag által kikészített írhabőrből (nyírott juhbőr) alakította ki a „mellyesét" (egyetlen kikészített bőr, amit a juhász a felsőtestére fordított, vállán és oldalán szíjjal megkötött).

Hullott juhok bőréből „hasit" is készítettek (szőrtelenítették mésztejben), amiből aztán szíjat hasítottak, bicskatokokat, egyéb használati tárgyakat készítettek. Nagyon szép karikás ostorokat font pl. Murguly Gyuri bácsi. Jól fejlett tenyészkos herezacskójából készült a „sallangos kostökzacskó". (Dohánytartó kiegészítőkkel, tűzcsiholó, pipaszurkáló stb.) Ehhez más nyúzási mód kellett.

A juhászok főzési tudománya

Nem volt lebecsülendő. Akár milyen közeli legelőn volt az állásuk, (szállásuk) pl. Álomzug, Ásvány, Zsellérföld stb. a pásztorkunyhóban volt „némi" élelmezési alapanyag készlet. De ha távoli legelőkön voltak, – Csipszila, Oros, Kígyós – ahova nem minden nap vittek utánuk élelmet, több napi ellátásra kellett: kenyér, szalonna, kisebb szilkében zsír, só, paprika, bors, liszt, ecet, kolompír, vörös és foghagyma, különféle szárított tésztákm int lebbencs, tarhonya, kocka és laskatészta, ezek vászon"szütyő"-be téve, szellős helyen tárolva, kása, borsó, bab, ha még jutott, egy kis füstölt disznóhús. Főzőedények: bogrács, vasfazék, a háromlábú vaslábbal, néhány bögre, csupor, kanál-villa.

Ivó-főző-vizet régen csobolyóban, később bádog kannában tartottak.

Ezekből az alapanyagokból készültek a jó bográcsos pásztorételek, mint a pirított lebbencs (slambuc), öregtarhonya, fordított kása, paprikás krumpli, ha egy kis „nyomott" vadhús is adódott, gulyásos, vagy pörkölt féle. A juhászok tudtak bográcsban jó birkapörköltet főzni – saját levében. Tavasszal a vadmadarak tojásait is megdézsmálták, ha ráakadta, ha „fölösen" is volt, haza küldték lebbencsnek. Nem kegyelmeztek a süldő nyúlnak sem, ha elüthették, de az öregebb juhászok mondtak olyan eseteket is amikor a „sétálgató" kistúzokot „térítették" el.

A főzést főleg a déli állás idején ejtették meg. Ekkor volt a leghosszabb pihenő-delelő-idő. Este későn hajtottak be. A juhász is legtöbbet a déli maradékból vacsorázott. Voltak persze kivételek is – emlékezett vissza Csorba József, nyugdíjas juhász, – amikor szép csillagos nyári este, behajtás után, meggyújtottuk a tüzet a bogrács alatt és „pőröltünk" valami vacsorát. A tűz fényét látva, a szomszédos juhászok is átjöttek. Főzés közben és vacsora után jól kibeszélgettük magunkat. Ez is a pásztorok életéhez tartozott.

Zsákán a juhtej feldolgozása a háziasszonyok feladata volt – uradalmakban, nagyobb gazdaságokban a számadó felesége és családja végezte –, de ha olyan rendkívüli helyet adódott, hogy a tejet nem tudták elszállítani, a juhászok is tudtak gomolyát készíteni. Tejoltó, mindig volt a kunyhóban egy befőttes üvegben, amit még télen, disznóvágások idején otthon elkészítettek.

A juhászok a szép iránti érzékenysége igen fejlett volt. Ha kampónyelet készített, – somfából, vagy vadkörtefából – igyekezett díszessé tenni. A kampó megválasztásában is igényesek voltak. Szerették a vasból készült, kígyófejes „geszti"-kapót, de vasárnapra, egyéb „díszelgésre" „finyes"-rézkapó dukált.

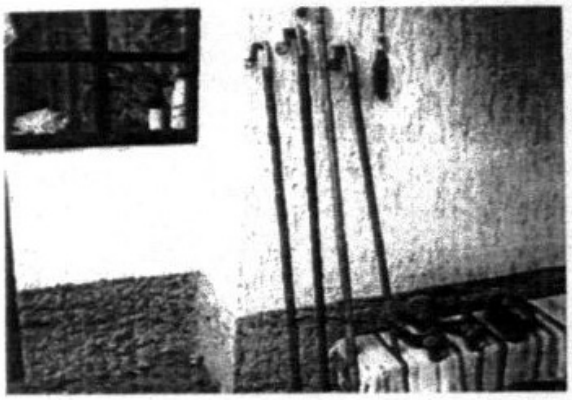

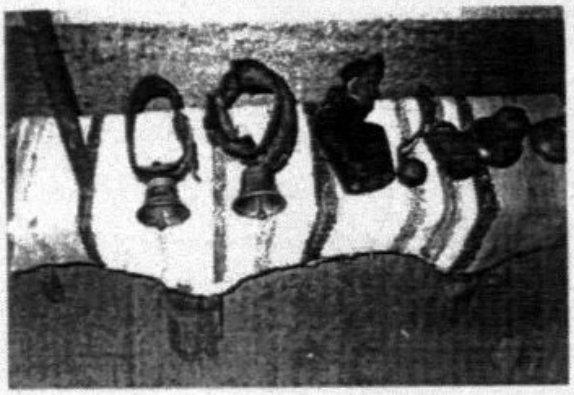

Kampók, csengők, pergő, kolomp, bicskatartó egy nyugdíja juhász „eszköztárából".

A nyélen több fémkarika és díszszeg, kisebb faragások is előfordultak. (Netán valaki ellopná, hamar felismerhető legyen.) A bicskatartók díszítése, a juhász ízléséhez igazodott. A zsebóra láncait különféle „fityegők" régi érmék, pénzek díszítették. (A karóra ismeretlen fogalom volt abban az időben. A zsebóra is az első világháború után kezdett terjedni.)

A pengőket, csengőket, kolompokat, úgy válogatták az örük, – ürük – nyakára, hogy annak kellemes „dallamos" hangja legyen. Messziről felismerhető legyen, kinek a nyája legel a közelben.

Zsákán nem alakult ki olyan „juhászos" népviselet, mint a szomszédos Furtán, de a régi juhászokra, a csizma, csizmanadrág, fehéring, mellény, (lajbi, lábri) kiskabát, keménytetejű kalap, – mellette túzok toll – volt a jellemző. Csak ünneplőben viseltek bőgatyát.

CS. SZABÓ ISTVÁN

Tárgyak és történetek

Személyes hangvételű írásomban most olyan tárgyakról s hozzájuk kapcsolódó történetekről szeretnék szólni, amelyek az úgynevezett tárgyi néprajz közismerten becses darabjai. Az első darab egy célszerű alkalmatosság a nyeregszerszám egy darabja részből készült „nyeregheveder csat" (máshol „nyeregheveder csat" – 1-2 sz. rajzok). Mellékelt rajzon ferde vonalas behúzásokkal gondolatom érzékeltetni az igen szépen „kicirkalmazott" rézműves munka áttört részeit. Hajdan minden gazda háznál volt legalább egy darab nyeregszerszám – ezt hagyatéki leltárak is bizonyítják – abból a fajtából amit füredi – vagy magyarnyeregnek mondtak eleink (utolsó készítési helyéről Tiszafüredről). Ilyenféléket, sőt többnyire ilyeneket ástak ki régészeink s rekonstruáltak restaurátoraink. Magam is láttam még gyerekkoromban az 1950-es években padlásokon néhányat hányódni. A farészeket megette a szú, a bőr széttöredezett, a nyeregbundát megette a moly, de a kengyelvasak – több esetben igenszép

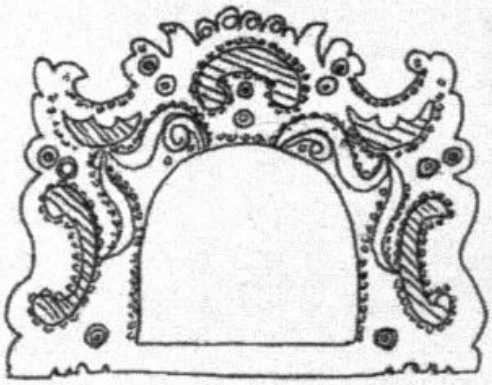

1.kép

rézmíves munka –, nyeregheveder csat, néhány csontdísz, rézveret megmaradt. Ilyen kallódó nyeregszerszámhoz tartozott 1-2. sz. rajzon látható nyeregheveder csat, amelyhez hasonlót láttam; Pettkó-Szandtner Tibor: A magyar kocsizás Bp., 1931. c. munkája 218 ol.-án 215. sz. kép „Nyeregheveder csatok a debreceni Déri Múzeum gyűjteményéből; Felső sor jobbról az első darab.

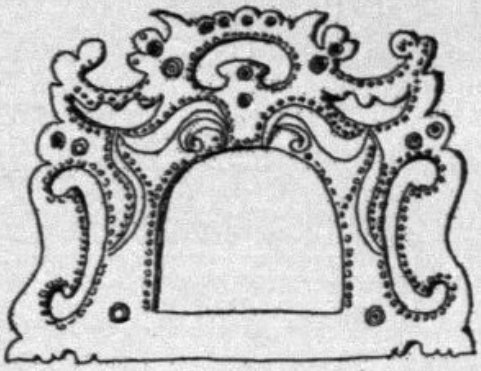

2.kép

Ez a nevezetes nyeregszerszám úgy került a gyomai Csapó-Papp familia padlására, ahogy annak idejin nékem ifj. Papp Zsigmond (1888-1961) elmesélte. Zsiga bátyám anyai nagyapja Csapó János (1846-1915) fiatal gazda korában (később volt Gyoma „nemzetes főbírája", hosszú ideig esküdtje) a tavaszi áradások után egy szolgalegénnyel mentek szemlézni a „Tul a Körözsi ríszre", hogy „Csapó Szigetbe", miként vészelte át a jószág a telet, meg az áradást; „Lúháton kellett menni, mert bizony a Pósáron, Köles érbe, Hőgye eribe, Konyhák közibe is szárközépig írt a viz a lúnak. Ahogy haladtunk bejjebb, elírtük a nádast, egy kis tisztáson fűszfához kötve egy felnyergelt lú, nagyon lefonta a szöszt, de amúgy láccot rajta jó vír, a fűszfának támaszkodva ülve, kalap a szemibe ídesdeden alszik egy olyan csikósforma ember ölibe egy kétcsűvű puska. Mingyán láttam ez csak egy nehéz életü ember lehet. Kapkodott is a puska után, de mán akkor rajta vótunk. Megkötöztük bekísírtük a városházára. Kiderült, hogy ez a hetedhéthatárba körözött fene ember, Petrás nevü betyár vót. Nem kértem én semmit írte, csak a nyeregszerszámot, igen szép cifra szerszám vót." Ez a nyeregszerszám aztán ott kallódott a palláson egészen 1944 őszéig, amikor is fitető kozák megtalálta s elvitte. Neki is megtetszett. Hogy-hogynem a nyeregheveder csat lemaradt róla. Ilyen fogott betyárokról szólhat az a leltár is amit a gyulai levéltárban találtam, íme;

„Elárverezése azon holmiknak, mellyek az agyon lövetett betyároknál találtattak. – Gyoma, augusztus 30.1448. Egy ló megvette a Város 85 Vfrt. egy 2 csövű puskát megvette Fűsűs Antal 40 Vfrt. egy pár csizma oltska megv.Bosnyák András 23 Xrtz.egy más pár viselt csizma megv. Diószegi József 3 Vfrt. 10 Xrtz.egy abrakos zsák megv. G. Szabó Imre 26 Xrtz. egy kalap megv. Csapó Mihály 13 Xrtz. egy bakó megv. Bíró Péter 1 Vfrt. egy szűr megv. Bosnyák Jánosné 1 Vfrt. 7Xrtz. egy szűr megv. Imre Péter 5 Vfrt. 25 Xrtz. egy rövid puska megv. Sárosi Bálint 11 Vfrt. 5 Xrtz. egy oltska nyereg megv. K. Kruchio István 3 Vfrt. 3 Xrtz. egy más nyereg megv. G. Szabó István 25 Vfrt. 32 Xrtz. egy nyereg megv. Csapó János 35 Vfrt. 30 Xrtz. Summa 213 Vfrt. 18 Xrtz. (Békés megyei Levéltár Gyula. Gyoma Nagyközség iratai V.317.A.g.l.fol.444.). Ez

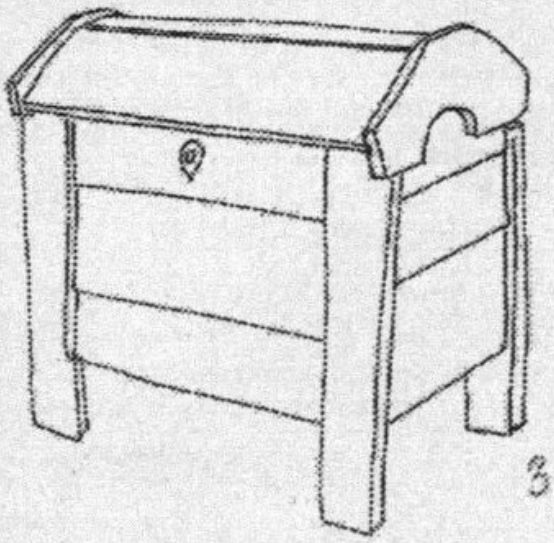

az irat mintha azt sugallaná, hogy Csapó János (1846-1915) atyja, idősb Csapó János szinte gazda ember (1825-1849) városi esküdt lett volna inkább a „betyárfogó" s családi emlékezet egy nemzedéket „csúszott", hiszen éppen egy Csakpó János vett meg 35 váltóforintokon egy nyerget idézett irat szerint. Még annyi hozzátartozik a történethez, hogy az elfogott betyár két lovas közé kötve gyalogosan befele Gyomára ezt a nótát énekelte volna:

Fakó lovam ahhoz vagyon szokva,
Többet vagyon éhen, mint jól lakva,
Jómagam is ahhoz vagyok szokva,
Szeretem a más asszonyát lopva.

(Csapó János (1846-1915) árva gyermekként Csapó Mihály nagybátyjánál-gyámatyjánál – gyomaiasan szólva „ídesbácsinál", annak udvarában, házában nevelkedett fel. Az akkori szokás szerint a cselédekkel, bérsekkel egy sorban, de – s ez lényege! – a gazdával egy asztalnál is étkeztek mindnyájan. Mint „szegény rokonnak" ez kijárt. Majd amikor megnősült, megkapta a jussát s mint önálló gazdaember kivált gyámatyja házából. Csak az első háború után jött az be, hogy a cselédség külön asztalnál étkezett)

A békéscsabai Gabonamúzeum néprajzi gyűjteményében volt található 1993. dec. 31-ig (a szerző múzeumvezető korengedményes nyugdíjaztatásig) 45.86.1.ltsz.-on 3-7.sz. rajzokon vonalasan ábrázolt ácsolt láda (szuszék, szlovákul szkirnya). Eredetére nézve nem találtam adatokat. Helybeli békéscsabai gyűjtésnek tudta néhai múzeumi gondnoknő munkatársam. Éppen ezért bekerülhetett Békésről, de akár Mezőberényből, Gyomáról is, de Békéscsaba esetében idekerülhetett a Felvidékről kitelepített magyarok (hivatalosan „Csehszlovák-magyar lakosságcsere egyezmény") engedélyezett bútorzatával együtt. Többen elmondták, hogy hoztak magukkal „népies bútornak" számító kedves tárgyakat is. Sajnos az 1980-as évek elejire ezek már elkallódtak és nem tudták nekem megmutatni. 3.sz. rajzon a láda váza, 4.sz. az eleje, 5.sz. a tetőzet záróbordája, 6.sz. a tetőzet elülső lapja, 7. sz. a két első sarokoszlop kinagyítva. A két rövidebb oldal, a két hátsó oszlop, a tetőzet hátsó lapja, a hátsó hosszabb oldal nincsen mintázattal ellátva. A láda hasított bükkfadeszkából van ácsolva. Ásványi eredetű veres és kék színű festékkel vannak a mintázat oldalak befestve. Kék színnel csak egyes geometriai minták vannak festve, rajzaimon nem kísérleteztem ennek érzékeltetésével attól tartva, hogy a minták vonalas rajzainak áttekinthetőségét ezzel megnehezítem.

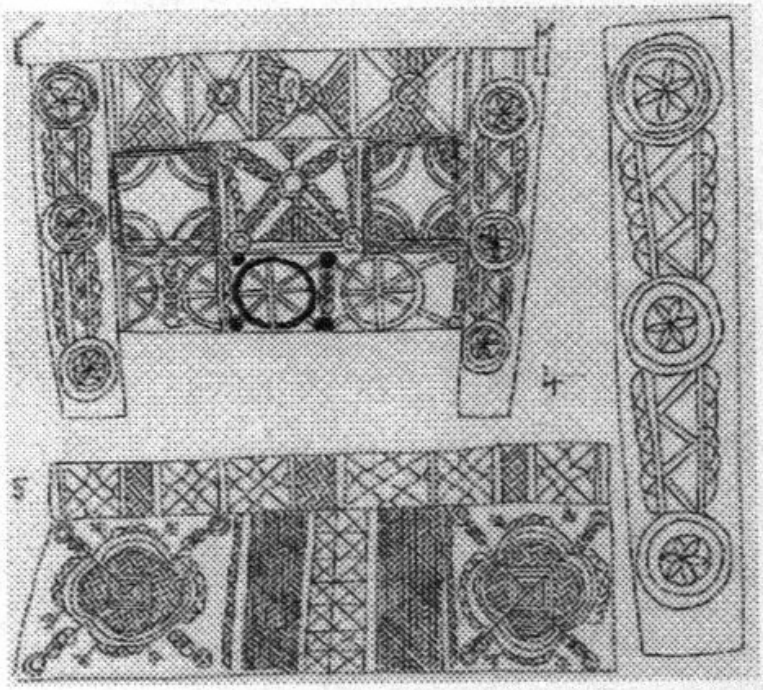

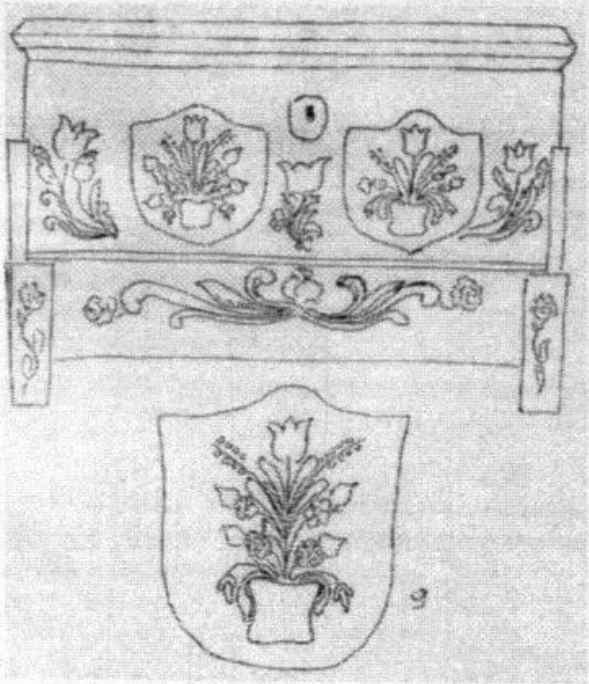

A magyar parasztbútorok legrégebbi rétege faragott, ácsolt technikával készült. Ezek elválnak a festett bútoroktól, melyek legkorábbi, kétségtelenül paraszti használati darabjai a XVIII. sz-tól ismertek.

Az ácsolt láda (szekrény) készítésének több nagy központját ismerjük. l. Dunántúl DK-i szölgete 2. Palócföld ÉK-i része, Gömör megye. Díszítése mindig geometrikusan vésett. Néha látni rajta háromszögletű ábrázolásokat. A gömöriek készítményeiket az Alföld különböző területeire szétszedve szállították, vagy vándorkereskedőkkel szállíttatták. 3. Székelyföldön ugyancsak ácsoltatták ezt a formát. Ez a legnagyobb múltú bútordarabunk, melynek kapcsolatait egészen időszámításunk előtt időkig követhetjük. Csak sajnálhatjuk, hogy kutatása s irodalma meglehetősen csekély, jelentőségéhez képest.

Az ácsolt láda, szuszék, már a századfordulón a kamarába került ki. Szeder Fáibán is említi, hogy a szuszék szekrény formájú láda, melyben ötven mérő gabona, sőt több is elfér. Békési, bihari részeken magam is találkoztam vele gyűjtőútjaimon még a hetvenes években is mint takarmányos ládákkal (gabonadara, zab tárolása).

A múltszázad végén a megváltozott természeti, gazdasági körülmények eredményeképpen is csináltattak kisparasztok olyan szekrény formájú „hombárládákat" (ilyen volt egy Szeghalomról a Gabonamúzeumban is) amelyekbe 15-20 q búza fért. „Oláhok" szállították hozzá a hasított bükk, - gyertyány-tölfgyfa deszkákat – míg lehetett vízi úton is – s helybéli ácsok állították össze kívánságra." E szuszékokban kell a magyar bútor elejét keresnünk, bizonyára a tulipános láda elődje", – írja Gróh István, nagy meggyőződéssel. Megépítésük, egyes részeik összerovása, példásan szerves munka, akárcsak a Brassó vidékén még fellelhető egy-két (románkori) templomi ládáé.

(Biztosan románkori hasonló ősbútorok Franciahonban maradtak fenn). A középkori magyarságnak ilyen ládák voltak ruhásszekrényeik, csak a módi szorította ki ezeket az erőtől duzzadó, szépformájú bútordarabokat a szobából ki a kamarába. A szuszékokat ácsok állították össze, hűségesen őrízve a régi nemes formákat, a festett ruhásládákat-tulipános ládákat – azok készítését az asztalosok, tanult mesterek vették át. A szuszék ácsmunka, nincsen ráma, a deszkák közvetlenül a lábat is megadó négy sarokoszlopba vannak csapolva, mint a középkori templomok ajtajainak deszkái. Teteje formás, akár a házfedél, koporsó fedél (némely helyeken éppen koporsó is a neve). Rendkívül buja ornamentikája olyan geometrikus, amit kivétel nélkül szerszám ad ki, a véső s körző. Ezt a vonalornamentikát bekarcolják, bevésik, a szuszék megépítéséhez szükséges illő alkalmazkodással. (Balassa-Ortutay: Magyar néprajz. Bp., 1979. 363-369., Malonyay D.: A magyar nép művészete V. Bp., 1922. 271-273.)

A 8-9.sz. rajzokon a Gabonamúzeumban 46.86.1.ltsz-on leltározott „tulipános láda" vonalas mintarajza látható. A láda eredete sajnos szintén ismeretlen. Színezése világoskék alapon piros, zöld, csontfehér, szürkéssárga virágok, levelek világosságra „címerpajzsban".

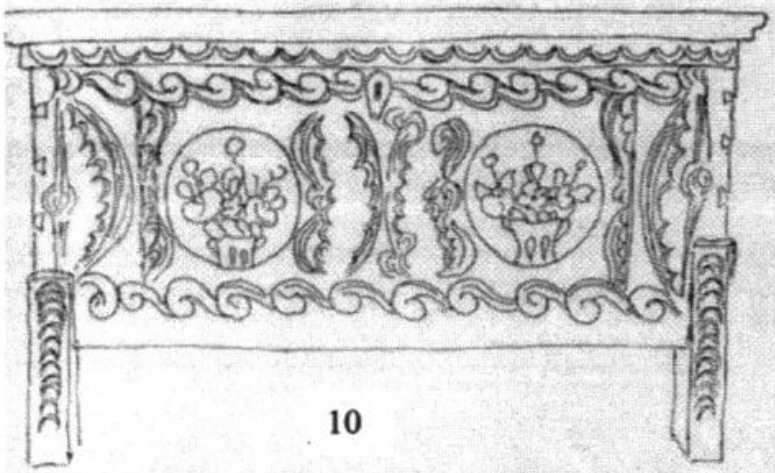

10

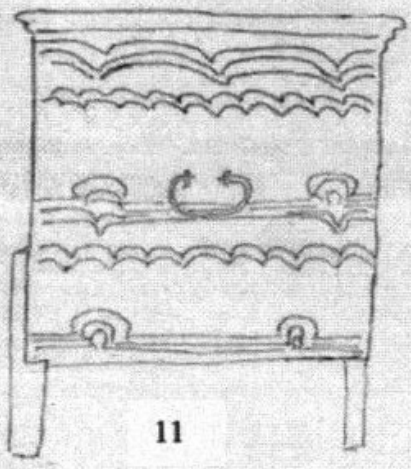

11

10-11.sz. rajzokon egy gyomai tulipános láda vonalas mintarajza látható. Színezése nyers, egészen világosbarna alapon sötétkék hullámvonalak („vízhullámok"), fehér kerekpajzsokban piros, zöld és szürkés virágok, levelek. A festett ládák anyaga fenyőfa (8, 10, 12. sz. rajz)

Ez utóbbi ldáa ismert tulajdonosa volt Kövécs G(ergely). Jánosné született Cs(ősz). Szabó Lídia (1879-1964), Gyoma Mirhóhát utca 3.sz. alatti néhai lakos. Tizenhat esztendös menyasszony korában kapta kelengyével együtt. Úgy tudjuk (mező)túri vásárban vette neki édesapja az én dédapám Cs(ősz). Szabó Albert. Édesapámnak Cs(ősz). Szabó III. Albertnak egyetlen nagynénjeként mi is ídesnéninek szólítottuk, mások gazdasszonyként nagyasszonyomnak.

Fiatalasszony korában aratás, cséplés után a többi tehetős gazdasszonnyal együtt elutaztak pihenni Menyházára, Nagyvárad-Féliy-fürdőre, Herkulesfürdőre, Iglőfüredre, Tátrafüredre vagy Abbáziába (a

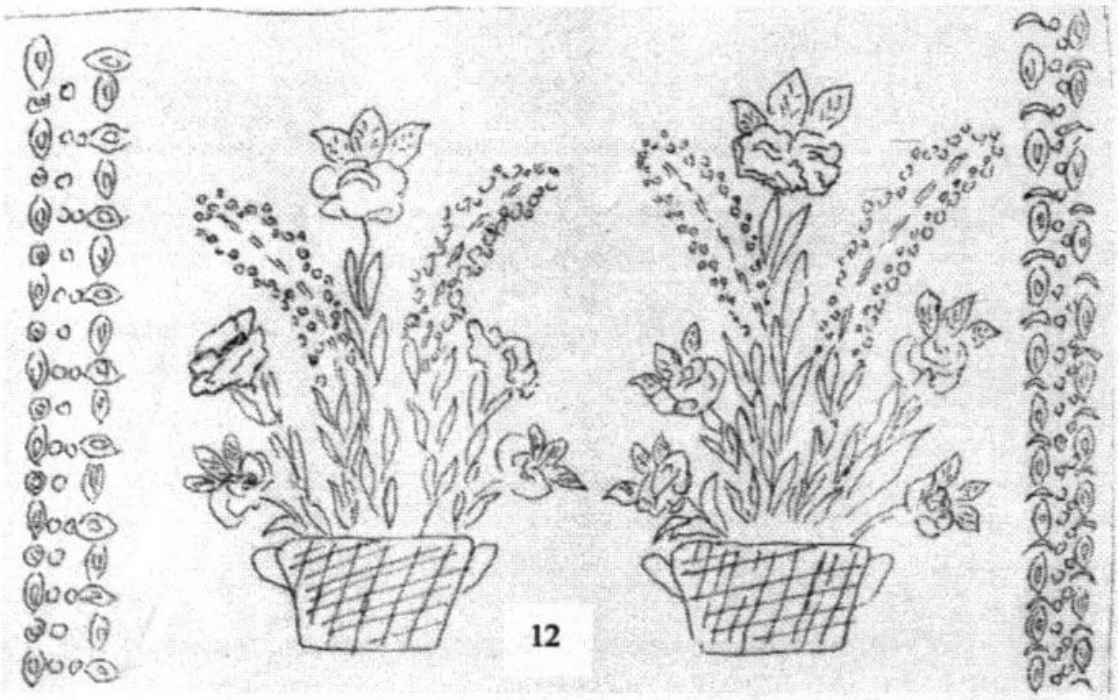

12

vagy – vagyok-tól eltekintettem, mert természetesen évenként egy-egy hely jöhetett szóba). Bécsbe legfeljebb nagyobb vásárlás céljából kerekedtek fel célszerű alkalmatos utazókosaraikkal.

A 12. sz. rajzon egy mezőberényi kisebb láda (mérete: 46x22x29 cm) vonalas mintarajza látható. Katonaláda volt a két alkalommal is egyszer édesanyám ágán Braun Ádám dédapám (1856-1939), s nagyapám Braun Péter (1889-1958) rekrutákat szolgálta Mezőberény Petőfi u. 5-7. sz. Színezése sötétkék alapon sárga, piroscsíkos edényben sárga, piros virágok zöld levelekkel, fehéressárga gyöngyvirágokkal A mezőberényi evangélikus vallású németek, a reformtus gyomai, mezőberényi magyarok, nemkülönben az evang.vallású szlovákok – ismereteim szerint – békési, hódmezővásárhelyi asztalosoktól vásárolták festett ládákat. Mezőberényben ugyan helyben is működtek neves bútorkészítő-festőasztalosok. Írásom talán szolgál néhány adattal e-vidék paraszti bútorzatának gyér ismeretéhez.

Forrásközlés Zsáka és környéke történetéhez

I.

Zsáka község birtokossági szervezési szabályai

Zsáka községben a nyomásos gazdálkodás fenntartatván, a nyomásokba eső földeket bíró birtokosok az 1894. Évi XII. t. c. 11. §-a alapján a következő szervezési szabályokat alkották.

1. §. A birtokosság ügyeinek intézése céljából összehívott közgyűlésben illetve közgyűléseken szóllás és szavazatjoggal bír minden a nyomásokba eső határrészekben birtokos.

Szóllás és szavazati joggal nem bírnak a községi földbirtokosok a nyomásokba nem eső „Nagy Sziget", „Fehér Tó", „Szilvás vég" úgy a „köznyomás" – fűzfás – Csekehíd – Kenderföldek dűlőben fekvő birtokterületeikkel: továbbá a „Kis és Nagy Szöllös Kert" tulajdonosok a kert birtokaik területével; a „Zsellér birtokosok" zsellér tag földbirtokuk területével; Gróf Rhédey Stefánia özvegy Báró Wesselényi Istvánné, Gróf Rhédey Gábor, illetve Rhédey Herglóc Erzsébet férj: Paksy Józsefné, báró Vay Ödön, Báró Vay Klára férj. Báró Bánhidy Jánosné nagybirtokosok nagybirtokaik területével.

Minden birtokosnak jogában van magát a közgyűléseken meghatalmazott által képviseltetni. A képviselő neve a közgyűlés megnyitásáig a birtokosság elnökének szóval vagy írásban bejelentendő.

2. §. Közgyűlés évenként rendszerint kétszer tartandó és pedig május első hetében a gazdasági számadásoknak és szeptember első hetében a gazdasági költség előirányzatnak megvizsgálása és megállapítása végett. – Rendkívüli közgyűlés a birtokossági tanács határozatából vagy a birtokosság birtok arány szerint számított egy tized (1/10) részének kívánatára bármikor összehívandó. E feltételektől eltérésnek lehet helye, ha a közgyűlés összehívását a szükségesség sürgősen kívánja, ily esetekben az elnök a közgyűlést mindenkor összehívni köteles.

3. §. A rendes közgyűlésnek határnapja 30, a rendkívülieké 15 nappal rendszerint előbb hirdetés útján, a községben nem lakó érdekeltekkel pedig levél útján közlendő.

Ez általános szabály alól kivételnek van helye, ha a közgyűlés elé viendő ügy annyira sürgős elintézést igényel, hogy annak a határidő betartása mellett egybehívott közgyűlés elé vitele a birtokosságnak nagyobb károsodást vagy hátramaradást okozna. Ily sürgős esetekben az elnök a közgyűlést 15 napon belül is összehívhatja.

A közgyűlés határnapja 8. Nappal előbb a járási főszolgabírónak bejelentendő.

4. §. A közgyűlésen a szavazatok birtokarány szerint gyakoroltatnak, még pedig akként, hogy úgy az igennel, mind a nemmel szavazók birtoka külön külön összegeztetik, és a határozat szerint mondatik ki, a mint az igennel vagy nemmel szavazók birtokának az összege nagyobb.

Hogy a közgyűlés határozatképes legyen a jelenlévők birtokának az összes birtokossági tagok birtoka 1/5-dét azaz Egy ötöd részét kell kitenni.

Ha az első ízben összehívott közgyűlés határozat képes nem lenne, 15. Napi határidőre újabb közgyűlés hívandó egybe. Ezen közgyűlésen a jelenlévők határoznak.

Oly esetekben azonban, midőn halasztást nem tűrő tárgy forog szőnyegen, a megjelentek – számukra és birtok mennyiségőkre való tekintet nélkül – már az első gyűlésen is érvényesen határozhatnak.

5. §. A közgyűlésen csak önjogos személyek szavazhatnak, kiskorúak, gyámság vagy gondnokság alatt lévők helyett gyámjuk vagy gondnokuk szavaz.

6. §. A közgyűlés hatáskörébe tartozik:

1szőt A vetésforgó (a nyomások) meghatározása.

2szot A birtokossági tanács tagjainak megválasztása.

3szot A közös apa állat tartás, a pásztor tartás, mező őrtartás módozatainak és kötelezettségeinek, egy szóval a birtokosság egyetemét érdeklő közös kiadásoknak és a járulékok befizetési határidejének megállapítása.

4szet A birtokossági tanács intézkedései ellen beadott fellebbezések felett való határozat hozatal.

5szőt Egyesek birtokának a nyomásból való kibocsátása vagy a nyomásba bevétele.

6szot A pénztári számadások megvizsgálása.

7szet Megállapítani a tisztviselők javadalmazását.

8szot Elbocsátani az arra okot adott tisztviselőket.

9szet Általában a gazdálkodásra vonatkozó 's a birtokosokat érdeklő minden ügy intézése.

7.§. A közgyűléseken egy tárgyhoz csak kétszer lehet hozzá szóllani.

8.§. A közgyűlést zavarókat az elnök egyszeri megintés után a közgyűlésből kiutasíthatja.

9.§. A Közbirtokossági Tanács áll:

Elnökből,

Elnökhelyettesből, a ki mindenkor az illető közgyűlésen jelenlévő legidősebb tanácstag lehet.

Pénztárnokból,

Jegyzőből és

(12) tizenkettő tanácstagból.

Úgy a tisztviselők, mint a tagok a közgyűlés által (3) három évre választatnak.

10.§. A birtokossági tanács hatáskörébe tartozik:
1szőt A közgyűlési határozatok végrehajtása.
2szot Gondoskodás az irodai helyiségről és eszközökről.
3szot A birtokossági számadások vezetése.
4szet A pénztárnok ellenőrzése.
5szőt A birtokossági költségek kivetése, még pedig az apa állatok beszerzési és tartási költségeit az anya állatok létszáma a többit a földbirtok arányában; feladata továbbá
6szot Beszerezni az apa állatokat és tartásukról gondoskodni.
7szet Felfogadni és elbocsátani a pásztorokat, mezőőröket és birtokossági szolgaszemélyzetet.
8szot Megállapítani a közgyűlések tárgysorozatát és a tárgyalást előkészíteni, intézni a nyomásos gazdálkodás, közös legeltetés és apa állat tartás folytán felmerült és a birtokossági közgyűlés hatáskörébe nem tartozó ügyeket.

11.§. Az elnök kötelességei különösen:
1szőt Összehívni vezetni és bezárni a köz és birtokossági tanácsgyűléseket.
2szot Állandóan ellenőrizni a pénzkezelést és a számadások vezetését.
3szot Hatóságokkal és magánfelekkel szemben a birtokosságot képviselni.
4szet Felügyelni arra, hogy a tisztviselők kötelességeiket pontosan teljesítsék.

12.§. A pénztáros köteles a birtokosság pénzét a tanács utasításai értelmében kezelni, a számadásokat vezetni, a tagok kivetett járulékait beszedni, a határidőben be nem fizetett járulékok összegét behajtás végett a községi elöljáróságnak átadni. Kifizetéseket csak az elnök utalványára eszközölhet.

13.§. A jegyző vezeti a köz és birtokossági tanácsülések jegyzőkönyveit és végzi az összes a pénzkezelés keretén kívül eső írásbeli teendőket.

14.§. Ha a nyomásos gazdálkodás a birtokossági közgyűlés határozatából megszűnik, az esetleg létező birtokossági vagyon hova fordítása felett azon közgyűlés határoz, a melyen a nyomásos gazdálkodás megszűnése kimondatott.

15.§. Ha a birtokossági közgyűlés vagy tanács az alapszabályokban megállapított hatáskörét túllépi szervezete a hatóság által felfüggeszthető vagy megszüntethető. Ez esetben a birtokosság ügyeinek vitelét a községi elöljáróság veszi át.

3. b. k. gy. Szám
1895

Ezen szabályrendelet Zsáka község közbirtokosságának 1895. Évi március hó 26-n tartott 30. nap közbevetésével kellő közhírré tétel és meghívók kibocsátása mellett összehívott határozatképes közgyűlése által – melyen a nyomásokba tartozó 2237 hold 1095 négyszögöl föld birtokból 1702 hold 438 négyszög öl volt a megjelentek által képviselve, 535 hold 612 négyszög öl pedig képviseletlen maradt, tehát ¾, azaz háromnegyed résznél több képviseltetett, – egyhangúlag elfogadtatott.

Kelt Zsákán 1895. Mártius hó 26-án.

Vadon Miklós
Birtokossági elnök

ZSÁKA KÖZSÉG
1875
PECSÉTJE

Papp Ede
Birtokossági jegyző

19538/1895.

Ezen szabályrendelet a vármegye bizottságainak 362/895 számú határozataival jóváhagyatott, s a földmívelési miniszter úrnak 48256/895 sz. leiratával megerősíttetett.

Nagyváradon 1895. évi október hó 10-én.

Hunyagh Péter
alispán

Bihar Vármegye
koronás címerképes
körpecsétje

(HBMLvt. IV. B. 412. 10. Sz. Alispáni közigazgatási iratok. Zsáka község birtokossági szervezési szabályai.)

Közli: **Major Zoltán**

II.

Nemzetőri összeírási rend közlése. 1848. Május 7.

A' fojamatba lévő Köz Gyűlési Bizotmány rendeletéből az alább következő Községekben a' Nemzet Őrség összeírása Szunyoghy Albert, és Melczer Ignácz polgár társakkal, kiküldettetvén: az öszveírást az alá rekesztett minta szerént fogjuk véghez vinni; következő renddel:

Folyó hó 11.-én Reggel 9. órakor Sz. Jánoson
Délbe Borsonn
Dél után 2 órakor Ártándonn
Dél után 4 órakor M. Keresztesenn

Folyó hó 12 kénn Reggel 8 órakor P. Toldonn
Délelött 10 órakor B. Böszörményben és Kenézi Pusztán
Délután 2 órakor K. Apátiba, 's a Körmösdi pusztán
Estvéli 5 órakor Szakálba

Máij. 13. kénn Reggel 8 órakor M. Homorogon és a B. A. Pusztán 's a Tóti Pusztába
Délelőtt 9 órakor Komádiba
Délbe Sason és K. Nyéstán
Délután 3 órakor M. Peterdenn
Délután 6 órakor BSz. Szentmártonba

Máij. 14.^{kénn} Reggel 8 órakor B. Újfaluba
Délután 2 órakor Sz. Péterszegen
Délután 5 órakor Váncsodon

Máij. 15.^{én} Reggel 8 órakor Gáborjánba
Délelőtt 10 órakor Hencidán
Délbe Esztárba
Délután 4 órakor Potsajba

Máij. 16^{án} Reggel 10 órakor Bojton
Délután 2 órakor Bedőbe
Délután 5 órakor K. Szántón.

Megérkezésünkig a' fent érintett Minta szerént, mindazon egyéneket kik az erről szóló újj törvény rendelete szerént képességgel bírnak, Ház sorjába, minden rangon, hívatalba való különbség nélkül az Elöljárók írják össze, leg sullyosabb felelet terhe alá esvén, ha bárkit is kihagynának. – A Czél hitelesebb elérésére az adó felosztási Laistromok előnkbe terjesztessenek, és helybeli Lelkész urak is az anya könyveket szükség esetére elő fogják mutatni. – Jövendőre nézve több okokból szükség lévén a' Házaknak meg Számolására, minden Házak falára szembetűnő helyen a' Házaknak sor szerénti Száma, írassék fel. Kelt Buj.falu Maij. 7 – 848.

Miskolczy Károly
Főszolgabíró

(HBMLvt. V. 648/c. 1. cs. Nemzetőri összeírási minta. 1848. Május 7. Berettyóújfalu.)

Közli: **Major Zoltán.**

Híreink

Ígéretünkhöz híven jelen számunkhoz mellékeljük a RÁLÁTÁS első évfolyamának (I. 2000.) összesített tartalomjegyzékét. Szeretnénk, ha minél többen beköttetnék a Rálátás évfolyamait és az évfolyamkötetek elejére köttetnék az évfolyam tartalomjegyzékét.

§0§

Kegyelettel emlékezünk meg nagy történészünk, Györffy György haláláról (Budapest, 2000. december 19). Györffy György a honfoglalás, az államalapítás, az Árpád-kor kutatója volt. Főművei: A magyarság keleti elemei. Bp. 1990., Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bp. 1959., István király és műve. Bp. 1977. II. kiadása: 2000., Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I-IV. Bp. 1963-1997. A további, befejező kötetek kiadásra előkészítettek.

§0§

A múlt év (2000) december 11-én nyílt meg Debrecenben, a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola Bakos Tibor Kisgalériájában Madarász Gyula festőművész – Zsáka szülötte – nagyszabású kiállítása, születésének 70. évfordulója alkalmából. A kiállításhoz nagyszerű, színes leporello ismertető jelent meg. A megnyitó ünnepségen Zsáka Önkormányzatát Bíró Miklósné művelődési ház és könyvtárvezető képviselte.

§0§

Megjelent a Partiumi Füzetek két újabb, a 14. (Jancsó Árpád: Rajtuk taposunk. A Bánság útjai a 19. Században) és a 15. (Kupác Árpád: Telegd iskolatörténete.) száma. Mindkét kiadványban számos, bennünket magyarországi bihariakat is közelről érintő adat, anyag, vonatkozás található.

A 22. Hortobágyi Alkotótábor 2001. február 19-én tartotta megnyitó ünnepségét, a debreceni Arany Bikában. Megyénk második, elsősorban a Hortobágyra specializálódott, nemzetközi művésztelepe – alkotó tábora – méltán vált ki nagy érdeklődést és megyénk élénk művészeti érdeklődéséről tanúskodik. Az Égerházi Imre festőművész vezette alkotótábor 2001-ben is színvonalas záró kiállítással fogja befejezni munkáját.

§0§

2001. január 13-án rendezte meg a Földesi Karácsony Sándor Művelődési Társaság több más társadalmi szervezet, intézmény részvételével *A 110 éve született Karácsony Sándor munkássága a magyar közművelődésben* című konferenciáját. A konferencián közreműködtek: Arnóth Sándor országgyűlési képviselő, Ecsedy István helyettes államtitkár, Dankó Imre egyetemi tanár, Gellért Gyula református esperes (Diószeg), Péter Imre polgármester. A nagy érdeklődéssel kísért konferencia anyagát a Karácsony Sándor Művelődési Társaság Füzetei IV. számaként megjelentették.

§0§

Megjelent a Hajdú-Bihar Évszázadai című reprezentativ millenniumi kiadvány, Angyal László András szerkesztésében. A kötet megyénk minden településéről is nyújt egy rövid, de jól összefogott és dicséretes módon illusztrált ismertetést. Az ismertetés elsődlegesen műemléki-, műemlékvédelmi szempontú. A legfejlettebb tipográfiai igényeket is kielégítő kötetet az Alföldi Nyomda készítette. A Zsákáról szóló rész a 464-468 oldalakon található, 8 színes képpel.

§0§

TARTALOM

Dankó Imre: Joan Dragoş – Dragos János emlékezete 2-4

Balázs Géza: Mi lehet a magyar nyelv szimbóluma? 5-9

Csorba Dávid: Sajószentpéteri István prédikációinak néprajzi jellegzetességei 9-20

Jordán Sándor: A zsákai juhászat II. 21-28

Cs. Szabó István: Tárgyak és történetek 28-33

Forrásközlés Zsáka történetéhez I-II *(Major Zoltán)* **..... 33-37**

Hírek..... 38

Szilágyi Imre. Januári kép. Linóleum metszet.

A Rálátásnak ez a II. évfolyam 1. száma. A következő II/2. szám július elején fog megjelenni.